

DR. NAGY RÓBERT
VENDÉGSÉGBEN
BORSOS MIKLÓSNÁL
HÚSZ ÉVEN ÁT

Kiadja:
Dr. Nagy Róbert
szerző

A könyvet tervezte:
Mezey István
grafikusművész

Készült:
A Litoplan Kft. nyomdájában
Kazincbarcikán

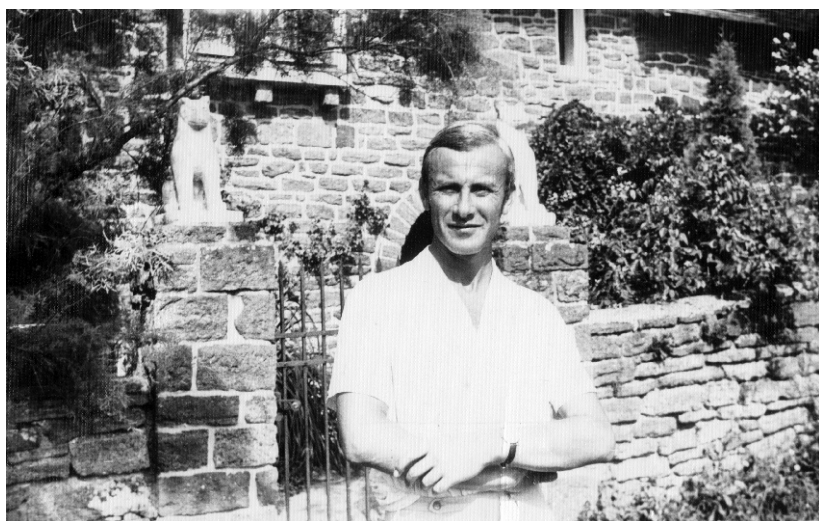
Tördelő szerkesztő:
Kovács Gábor

Felelős vezető:
Tóth Zoltán
ügyvezető igazgató

ISBN 963 229 326 6

dr. Nagy Róbert

Vendégségben
Borsos Miklósnál
húsz éven át

A szerző fotója 1971-ben

Borsos Miklós szobrászművész emlékére
születésének 100. évfordulójára

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki Mezey István grafikusművésznek (Kazincbarcika) a könyv, a borító és a szerkesztés megtervezéséért, valamint a nyomdai munkák kivitelezéséért.

Ugyancsak köszönettel tartozom Varga Éva szobrászművésznek (Miskolc) a lektori munka elvégzéséért, szakmai tanácsaiért, valamint Dr. Környey Lászlónénak, a Miskolci Megyei Könyvtár igazgatójának a szöveg stilisztikai és helyesírási szempontjából való átnézéséért.

Bevezetés

(Előszó)

1971. nyarán találkoztam először az akkor 65. éves Borsos Miklós (továbbiakban B. M.) szobrászművésszel. Mindketten augusztusban születtünk, de én harminc évvel később. E találkozás, s az ezt követő húszévi kapcsolat minden bizonnyal életem legmaradandóbb élménye marad. Ezen időszak alatt láthattam új művek születését, bepillanthattam B. M. műhelytitkainak világába. B. M.-től tanultam meg a lényegre látást, a művek iránti igényességet, a művészet szépségének érzékelését. Ha B. M.-hoz indultam úgy éreztem, a művészet szentélyébe megyek. De a légkör, mely otthonát jellemezte nem templomi, hanem barátságos, meghitt volt. Higgadtság, nyugalom, jókedv, mély életbölcselet és humánus sugárzott egyéniségéből.

Reménykedtem, hogy e vendéglátás igen hosszú ideig tart majd, de sajnos 1990. január 27-én B. M. meghalt. Szellemileg az utolsó percig friss maradt, rajzoláshoz, olvasáshoz magas kora ellenére még nem használt szemüveget! De úgy látszik szíve (csak) elfáradt.

Számomra kitüntetés volt B. M. szűk baráti köréhez tartozni, s mélyen érintett váratlan halála. Nem írónak születtem, orvos vagyok. Így e kis könyv sem irodalmi alkotás, hanem naplószerű krónikája B. M.-nél tett látogatásoknak, beszélgetéseknek, élményeknek. Ha írásom sokszor szubjektív hangvételű, annak oka, hogy B. M.-ről nem lehet beszélni érzelmek nélkül. B. M. európai nagyságrendű művész volt. Művészetéről szakkönyvek is íródtak. Az én naplóm célja, ne vesszenek feledés homályába B. M. közvetlen megnyilvánulásai, gondolatai, emberi nagysága.

Megismerkedés

B. M.-t először egy tévéfilmben láttam, amikor Czigány György közreműködésével készült vele riport, majd tihanyi kertjéből házimuzsikát közvetített az adás. Klasszikusan szép és jellegzetes feje annyira belém rögződött, hogy 1970. tavaszán, amikor továbbképzésen voltam Budapesten, egy esti Erkel Színházi operaelőadáson (OTELLO) azonnal felismertem.

1970. őszén kezdődtek a Rádióban a középiskolások részére hirdetett Bartók műveltségi versenyek adásai, melyek 1971. első negyedévében értek véget. Itt ismét „találkoztam” B. M. névvel, ugyanis a felajánlott díjakon kívül a győztesek B. M. Bartók érmét is jutalmul kapták. Ez utóbbi adta az ötletet, hogy ismeretlenül is írjak a művésznek. A levelet 1971. március végén küldtem el Tihanyba, érdeklődően többek között a Bartók érem megszerzésének lehetőségéről.

Tisztelt Főúr úr.
Szeretettel megköszönöm érdeklődé-
sét - figyelmét. A két Bartók érmet én
már nem hiszen nem foglalom be; az
egyik a Minisztériumé - a másik a Rádióé.
Van egy harmadik, rózt már határozottan
megvettem, ami most van az öltözőben.
Ebből adható, mert ez az én tulajdonom.
Egy hónap múlva már megkapom.
Tisztelettel
1971. IV. 29. Tisztelettel
Boross László

Jóval a levél elküldése után jutott eszembe, választhattam volna egyszerűbb és biztosabb utat a megismerkedésre. Ugyanis 1969. és 1970-ben részt vettem a Rádió által hirdetett „Dupla v. semmi” zenei vetélkedőkön, s jó barátságba kerültem a játékot vezető Czigány Györggyel. Így megkérhettem volna mint közös ismerőst a bemutatásra.

Meglepetés volt számomra, mikor 1971. május elején egy levelezőlapot kaptam, s a feladó B. M. volt!

A válasz kapcsán egy Beethoven levél néhány sora jutott eszembe, melyet Szabolcsi Bencze idéz a zeneszerzőről írt könyvében: „Az igazi művész nem lehet gőgös, hiszen fájdalommal tapasztalja, hogy a művészetnek nincs határa.”

1971. júliusában feleségemmel Balatonlellén nyaraltunk, s úgy gondoltuk, hogy ezen időszak alatt felkeressük a művészt. Egy meleg nyári nap reggel (július 29-én) a tihanyi mólótól kiindulva jókora gyalogtúra után értünk a Diós dombon álló Boros házhoz, melynek kapuján a két kőkutya és egy figyelmeztető tábla volt „Kérjük az idegeneket ne zavarjanak”. Tekintettel a korai időpontra, nem mertünk becsengetni, úgy határoztunk, inkább másnap délután visszajövünk. Így is történt. De feleségem most nem mert velem jönni a kapuhoz, hanem ott maradt a bekötő úton hagyott autóban. Én éppen csengetni szándékoztam, amikor a kánikulai melegben megállt egy Trabant gépkocsi a kapu előtt, melyet egy fiatalabb férfi vezetett, s az autóból kilépett kezében vásárlószatyorral B. M. Megszólítottam, bemutatkoztam és megkérdeztem, volna egy kevés ideje számomra? A művész válasza kissé kimért, de udvarias volt, mondván az idő mindig kevés, de betessékelt és leültetett a tornácra. Mikor megemlítettem lapján, amit Tőle kaptam azonnal „felengedett”, mondván, ezzel kellett

volna kezdenem. Ugyanis. Gyakran zaklatják kirándulók, idegenek, ezért is tették ki a táblát.

Tiszteletem jelül átnyújtottam B. M.-nek egy üveg italt, majd megkértem dedikálja számomra a nemrég megjelent önéletrajzi könyvét, melynek szimbolikus címe „Visszanéztem félutamból” utal arra a szoros kötelékre is, ami B. M.-t a muzsikához és ezen keresztül Bartók Bélához fűzi.

Úgy vettem észre, B. M. kissé meglepődött, hogy ajándékot hoztam részére, de rögtön megjegyezte, ezt ő is viszonzni szeretné. Elfogódott voltam, csak nehezen tudtam előadni egy Bartók érem iránti kérelmet. B. M. ekkor felállt, mondván, hogy keres egyet részemre, addig nézzek körül a kertben. Kb. 10 perc múlva visszatért, s hozott egy 1971-es keltezésű érmét. Utána töltött mindkettőnknek egy-egy pohár badacsonyi bort, s még egy negyedórát beszélgettünk.

Ekkor tudtam meg, hogy B. M. általában májustól novemberig tartózkodik Tihanyban, utána Budapesten a Rómer Flóris (volt Zárda utca) utcai budai lakásban. Mikor megkérdeztem, felkereshetem-e budapesti otthonában, nagy öröömre igenlő választ adott, sőt kedvesen el is magyarázta, melyik autóbusszal juthatok el hozzá. Azzal búcsúztam el a művésztől, hogy ősszel Budapesten felkeresem. Visszatérvén az autóhoz együtt örültünk feleségemmel a szép éremnek és a dedikált könyvnek.

Látogatás B. M. budai otthonában

1971. novemberében kezdődtem a Magyar Rádióban Beethoven életéről és művészetéről szóló „Dupla v. semmi” vetélkedő döntői, ahová én is bejutottam. November 18-án egy csütörtöki napon

már meghívást kaptam az esti adáson való részvételre, bár tudtam, még nem kerülök sorra, mivel biztosítékként jóval több játékos van jelen, mint aki részt vesz az adásban. A műsor csak este 19.00 órakor kezdődött, s előtte - előzetesen levélben értesítve a művészt - a Nyugati pályaudvartól induló 91-es busszal felmentem a Rózsadombra, s némi keresgélés után megálltam a Rómer Flóris u. 53. sz. előtt. Az egy emeletes, kis tornyos villa hátul a kertben helyezkedett el, s baloldalon egy sötét lépcsőházat találva elindultam felfelé. Az egyik fordulóban a félhomályban észrevettem egy nyíljelzést is, melyre rá volt írva: műterem. Az első emeletről ide már falépcső vezetett. A lépcsősor végén a műterem előtt a karjában kisdedet tartó, anyát ábrázoló gipszszobor állt, s mint később megtudtam, bronzöntete a Semmelweis Orvostudományi Múzeum kertjében van.

A műteremből szólóhegedű hangja szűrődött ki, mely kopogtatásomra abbamaradt, majd B. M. kilépve az ajtón megtudakolta kilétemet, bevezetett és leültetett a toronyban lévő kisméretű, hatszögű műteremben. Egy villamos melegítő szolgáltatva a hőenergiát, a művészen sapka és sál volt. „Hűvösben jobban lehet dolgozni” mondta B. M., majd érdeklődésemre megmutatta a kottát, amiből játszott. (Vivaldi: Concerto grosso) Ezután elővett egy kézírásos, részére dedikált kottát, melyet Maros Miklós, Maros Rudolf zeneszerző Angliában élő fia küldött. Bár a partitúra igen szép írással volt lejegyezve, B. M. mosolyogva mutatta azokat a modern ütemjelzéseket, amelyeket nem tudott megfejteni. Érdeklődött budapesti feljövelelem céljáról, s mikor elmondtam, csak annyit jegyzett meg „ez nagyszerű dolog”. Megnézte az előzetesen vásárolt Beethoven lemezeimet, s beszélgettünk közös ismerősünkről, Czigány Györgyről, akit a legideálisabb zenei riporternek tartottunk. Majd

megkérdeztem B. M.-t, tudnék e valamit vásárolni Tőle? Ekkor lementünk a toronyból az első emeleten lévő lakásba. A szoba, amelybe beléptünk az otthon és művészet igazi hangulatát árasztotta. A kertre néző nagy ablak mellett hatalmas méretű íróasztal állt, rajzeszközökkel, a falak mellett sötétbarna polcok, melyeken B. M. kisplasztikai voltak láthatók, egy másik falrészleten B. M. fiatalkori festményei (önarckép, felesége portréja, firenzei tér részlete). Az egyik ajtó mellett egy szabálytalan alakú terrakottát láttam, mely egy széparcú fiatal leányt ábrázolt hárfával. Az egyik sarokban fehérmárványból lévő, gyönyörű - harmóniát sugárzó akt szobor volt látható. B. M. kérdésemre elmondta, ezt olyan időszakban készítette, amikor szigorúan tilos volt aktot faragni. Rövid időre magamra hagyott a művész, majd visszatért egy nagyméretű érmével, melyet a zene barátainak készített Rembrandt festménye nyomán. Ezen Dávid látható, amint hárfázik Saulnak, s a király áhítatosan hallgatja a zenét. Említettem B. M.-nak, hogy nagyon tetszik a terrakotta falikép is, mire néhány pillanatig elgondolkodott s közölte, nem is volna rossz bronzból megöntetni. Én örömmel fogadtam a közlést és kértem, csináltassa meg számomra.

Másfél órányi együttlét után, élményekkel gazdagon távoztam. E látogatás epilógusához tartozik, hogy a következő héten, november 25-én a Rádió zenei vetélkedőjén sikeresen szerepeltem. November 29-i dátummal kaptam az alábbi lapot B. M-től, ami legalább olyan örömet szerzett számomra, mint a jó versenyzés.

Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

Borsos Miklós (1906—)

Demeter

Ungarische Nationalgalerie, Budapest

Miklós Borsos (1906—)

Demeter

Hungarian National Gallery, Budapest

Miklós Borsos (1906—)

Demeter

Венгерская Национальная Галерея, Budapest

Миклош Борсос (1906—)

Деметер

Képzőművészeti Művelődési Alap Kiadóvállalata, Budapest

Kedves Borsos Miklós!
 hiobó! (gratulálunk)
 képz. m. t. Remek m. t.
 A Terra d'Arca azelőtt
 az egyből hamisított
 előtér! (Borsos hiobó!)
 kerekettel Borsos Miklós!
 február 25.

B. Nagy Róbert
 m. t.

Kazincbarcika
 Korház
 Fertőző oszt.

Ára: 2,— Ft

Vendégségben B. M.-nál 1972. februárjában

Egyik februári hétvégén Budapestre készültem feleségemmel, ezért előzetesen írtam a művésznek, tudna-e minket fogadni? B. M. néhány kedves sorban értesített, hogy 12-én szombati napon vár mindkettőnket. Jóleső izgalommal vártuk a szombat délutánt, mivel feleségem még nem találkozott B. M.-el.

Csengetésünkre a művész nyitott ajtót, de most felesége is várt minket, s láthatóan örült a virágnak, amit részére hoztunk. Hamarosan magunkra hagyott, mivel éppen leendő könyve („Kertem”) kéziratát diktálta. B. M. meg is jegyezte, gépirót csak szombati napra lehet szerezni. Ezután kedvesen érdeklődött körülményeinkről, majd mi megkérdeztük őt egy rádióadás („Az ember fejlődése az Édentől-napjainkig”) visszhangjáról. „Kerekasztal konferencia jegyében zajlott a

beszélgetés, de az asztal szögletes volt” mondta némi iróniával B. M. Majd kifejtette álláspontját, amit az adásban is hangsúlyozott, hogy a technika haladásával az ember lassan mindent másodlagos közvetítők által kap, lemondva ezzel az elsődleges élmény igényéről. Ezáltal elkényelmesedik, s otthon karosszékből nézi a színházi közvetítést, lemezt hallgat hangverseny helyett, reprodukciókat néz múzeum látogatás pótlására. Mi ezzel a véleménynyilvánítással egyet értettünk, de a rádióadásban voltak ezzel ellentétes vélemények is. Beszélt még a művész a készülő pécsi Janus Pannonius ünnepségekről, ahol a költő - B. M. által készített - bronzszobrát fogják felavatni, valamint a közeli szegedi és kecskeméti kamarakiállításról, ahova az otthon lévő érmeket és kisplasztikákat is elszállították. Egy óra elteltével már el akartunk jönni, de B. M. olyan kedvesen marasztalt, hogy végül közel 6 óra volt, mikor elbúcsúztunk. Távozás előtt adta át a terrakotta plakettet, melynek mindketten nagyon örültünk. Igazi élményekkel gazdagodunk B. M. vendéglátása nyomán.

Újabb látogatás B. M.-nál 1972. áprilisában

Április 10. és 22. között a Budapesti László Kórházban voltam továbbképzésen. Előzetes telefonmegbeszélés alapján április 18-án, egy keddi napon délután 5-kor ismét a művész vendégszeretetét élvezhettem. B. M. már mint „rég” ismerőst kedvesen, szeretettel fogadott. Érdeklődésemre B. M. a közelmúltban lezajlott szegedi és kecskeméti tárlatról mesélt. Ez utóbbiról elmondta, egy volt tanítványa, H. Tóth Elvira rendezte, kitűnően! „Ő volt az egyetlen nő az Iparművészeti Főiskolán (amikor még tanított B. M.), aki nem félt tőlem, ha munkáját néztem” jegyezte meg B. M.

A kecskeméti tárlatról katalógussal is rendelkezett a művész, kaptam is tőle egy dedikált példányt. Ennek azért is örültem, mert a belső borítón B. M. fotója volt látható, amit a művész az egyik legjobb fényképfelvételnek tartott.

Érdeklődtem B. M. zeneszerzőkről készült érmeiről. A művész elővett egy nemrégén készített, Vivaldit ábrázoló érmét. Elmondta, hogy W. Kolneder: „Vivaldi” könyvében található rajz alapján készítette az érmét. Elővette a könyvet is, és megjegyezte, sokan karikatúrának vélik a Vivaldiról készült rajzot, de B. M. szerint ez inkább hiteles. „Vivaldinak nagy orra volt, de ez az olaszoknál nem ritka” jegyezte meg a művész. Öröömre szolgált, hogy az érmét megvásárolhattam.

Ezután említettem B. M.-nak, hogy szeretnék tőle önarcképet is vinni. B. M. azt válaszolta, hogy nála az önarckép készítés ihlet és hangulat függvénye, „megrendelésre” sohasem készített. Pillanatnyilag itthon most nem rendelkezik ilyen alkotással, de a kecskeméti tárlat anyagában van olyan önarcképe, amelyet szívesen nekem ad, ha a kiállítás befejeződik és az anyag visszajön. Ezen ígéretnek nagyon örültem. Mintegy két óra elteltével búcsúztam el a művésztől azzal, hogy nyáron tihanyi otthonában felkeresném feleségemmel, mivel a Balatonon fogunk üdülni. „Barátaim előtt mindig nyitva áll az ajtó” mondta mosolyogva a művész, s ezt a mondatot sohasem felejtettem el.

Vendégségben B. M.-nál Tihanyban 1972. nyarán

Levélben előre jelezvén jövetelünket 1972. augusztus 10-én délután felkerestük B. M.-t tihanyi otthonában. Most kettesben léptük át a kőkutyák által „őrzött” kaput, s csak a kánikulai meleg emlékeztetett

az egy évvel ezelőtti délutánra. B. M. kedvesen, szívélyesen üdvözölt mindkettőnket, bevezetett a jólesően hűvös teraszra, ott üdítővel és finom fehér badacsonyi borral kínált. Közben elmondta, ez év késő tavaszán 50 év elteltével járt újra szülőföldjén, Nagyszebenben, ahol azóta sok minden változott, de ez nem vált a város előnyére. Eltűnt a régi terek, utcák hangulata, patinája a különféle beépítések, átalakítások miatt. Kb. félóra elteltével B. M. végig kalauzolt minket a kertben, ahol megcsodálhattuk a kert természetes részének tűnő gyönyörű márványszobrokat, majd elmentünk a kert végében álló, B. M. által „bikaistállónak” nevezett műteremhez. Ennek ajtaja mellett egy érdekes alaku farönköt láttunk, melynek egyik vége „Ősgyík” fejhez volt hasonló. Kérdésünkre B. M. elmondta, a rönk egy rózsatő, amit sajnált kidobni, ezért véste, faragta, míg végül „sárkány” lett belőle. A „Sárkány” hátán viszont az ülés igen kényelmesnek tűnt, a kifaragás követte az ember anatómiai vonalait.

Betérvén a műteremben B. M. mutatott egy nemrég készült vörösmárvány fejet, mely Rómer Flórist, a nagy természettudóst ábrázolta. „Mintegy 100 év múltán kap csak szobrot, pedig előbb is megérdemelte volna” jegyezte meg B. M. „S bármennyire markáns az arca, benne van az is, hogy pap volt” fűzte hozzá magyarázatként a művész.

A műteremből visszamentünk a tornácra, majd B. M. végigkísért minket tihanyi hajlékában is. A földszinti szoba jólesően hűvös volt, s minden berendezés és tárgy a Boros házaspár művészi ízlését és egyéniségét tükrözte. Az egyik sarokban egy oszlopon B. M. feleségéről, Kéry Ilonáról készült arcportré szobor állt, melyen a kalap pirosra volt festve, de ugyancsak ki volt húzva festékkel a szemöldök és a szem is. Meg is kérdeztük B. M.-t, ez márványalkotás? Igenlő választ

kaptunk, mondván, hogy a görögök sokszor festették a szobrokat: s innen származik az ötlet e portréval kapcsolatban.

A földszintről az emeleti dolgozószobába vitt minket B. M. A lépcső mellett, melyen felmentünk, hasonló alaku terrakotta plakettek voltak, melyet Budapesten is láttunk. A dolgozószoba hatalmas ablaka a kertre nézett, a nagyméretű rajzasztalon ott volt B. M. hegedűje, az asztal mellett kotta álvány, rajta nyitott Vivaldi kotta. A szoba tetején festett fagerenda - ez utóbbi a firenzei időket idézi -, jegyezte meg B. M.

Visszamenvén a teraszra búcsúzóul még töltött egy kis bort mindannyiunknak a művész, majd elkísért minket jóval a kapun túl. Olyan élménybeli volt ez a tihanyi vendéglátás, melyet szavakban nehéz elmondani.

Látogatás B. M.-nál 1972. decemberében

December 8-án - előzetes megbeszélés alapján - ismét felkerestem B. M.-t a Rómer Flóris utcai, toronyszobai műtermében. Kivételesen délelőtt mentem, 10 órára értem oda. B. M. éppen dolgozott, fején kerek kis sapka (mint a pápának!), ezen kívül kőporos fehér köpenyt, lábán pedig csizmát viselt. A „0” km-t ábrázoló szobrot faragta, „ennek elhelyezése a Lánchídnál lesz”, - jegyezte meg kérdésemre B. M.

A tragikusan hirtelen elhunyt, kiváló színművészről Pécsi Sándorról is váltottunk néhány szót. A TV-ben adott emlékműsor keretében, mint jóbarát B. M. is megszólalt. (A művész elmondta, néhány éve mélyvénás trombózisa volt Pécsi Sándornak, de felgyógyulván rendkívül jó erőben érezte magát, sokat tornázott,

bukfencezett!, fejen állt még előadások előtt is. Valószínűleg ilyen tornamutatvány következtében leszakadhatott egy érrög, s ez okozta a váratlan halált (orvosi vélemény). Levetvén munkaruháit B. M. dolgozószobájába invitált, s ott folytattuk beszélgetésünket. A művész elmondta, nemrégén Gábor Miklóssal együtt a Pen Clubba voltak hivatalosak. (Mindkettőjüknek a „Műhely” sorozat keretén belül jelent meg önéletrajzi könyvük). Ott viszont nem könyvéből olvasott fel, mert véleménye szerint az olvasó és a könyv közötti kontaktust csak személyes olvasással lehet megteremteni. Így azután Leonardó: „Mona Lisa” alkotásáról tartott egy rögtönzést. B. M. véleménye szerint Mona Lisa rejtelmes mosolya nem általános, nem nekünk szól, ez a nézés az alkotó és modell közötti meghitt hangulat kifejezője. B. M. rendelkezett is egy reprodukcióval, mely meglepetésemre a falnak volt fordítva. „Háram néz, nem tudok dolgozni” mondta mosolyogva a művész.

Szerettem volna rézkarcok közül válogatni, ezért megkértem B. M.-t, mutasson a legújabb alkotásaiból, s ő a sötétbarna komódból elővett egy nagy mappát, majd megjegyezte, állandóan helyhiánnyal küszködik, nem úgy mint Picasso, aki már egész utcát vásárolt művei elhelyezéséhez! Kiválasztottam egy rézkarcot (Vízparti magány) és egy lavírozott rajzot (Félakt hegedűvel). Közben B. M. érdeklődött feleségem állapota felől is, s mikor közöltem, hogy 8 hónapos terhes, egy másik mappából elővett egy rézkarcot, melynek címe „A kisdéd” volt, s azt nemeslelkűen feleségemnek ajándékozta.

E grafikának érdekes történetét is elmesélte a művész. A cím nem vallási témára utal, az ihlet onnan származik, hogy csecsemő koru. Keresztlányuk a tihanyi kertben nyáron kint feküdt a pázsiton, s felette madarak röpdöstek. A kép is ezt ábrázolja. A képcsarnok viszont ilyen címen nem vette be a rajzot, sőt kiradírozva a „kisdéd”-t kérték B. M.-t,

változtassa meg a címet. (Úgy látszik nem ismerték B. M. jellemét.) B. M. nem alkudott, visszavette a rézkarcot, s a radiózás helyére ismét ráírta a „Kisded” címet! Így ez a rézkarc történeti dokumentum is, mondta mosolyogva a művész. Távozás előtt érdeklődtem B. M. egészségi állapota felől; a művész azt felelte jól van, bár néha pulzusa lelassul, de ez különösebben munkájában nem zavarja. Örömmel újságolta, 1973. tavaszán ifjúkori működésének színterére, Firenzébe készül.

Itthon feleségem nagyon örült B. M. figyelmességének, majd 1973. február 7-én Róbert fiam születésekor a „Kisdedet” ágya fölé helyeztük el.

Látogatás B. M. -nál 1974. februárjában, a felgyógyulás után

1973. nyarán levelet kaptam B. M. feleségétől, Buba asszonytól, aki közölte, hogy férjét firenzei hazajövetele után azonnal kórházba kellett vinni, oly mértékben lelassult a szív működése. Majd Balatonfüredről Budapestre hozták, s az Országos Kardiológiai Intézetben pacemakert (szívritmus-szabályozót) helyeztek el nála. Közölte még azt is Buba asszony, hogy a továbbiakban nehéz testi munkát (kő-márvány faragás) nem szabad végezni B. M.-nak. Aggodalommal vártuk a további híreket, míg végre ősszel megjött a művész személyes híradása is, melyben közölte, újra teljes embernek érzi magát, munka és életkedve a régi, már nyáron újra dolgozott. A híradás örömmel töltött el. Már 1973. decemberében szerettem volna meglátogatni a művészt, de B. M. azt írta, hogy közel az otthonához sikerült egy kétszobás lakást szerezni, ahová alkotásainak

nagy részét át kell szállítani, így a költözködés és elrendezés miatt már csak az újévben tud fogadni.

1974. február 2-án, egy szombati napon mentem el ismét hosszabb kihagyás után a Rómer Flóris utcai villába. B. M.-nek talán csak az arca tűnt vékonyabbnak előző találkozásunk óta, egyébként üde, friss és jókedélyű volt a hasonló kedvességgel fogadott, mint azt nála már megszoktam.

A művész elmesélte, már a firenzei úton, az utazás alatt sem érezte magát jól, visszaérvén 32! volt a pulzusa, mely gyógyszeres kezelésre sem rendeződött, így került sor a pacemaker beültetésére.

B. M. íróasztalán különféle cégjelzéses levelek és a művész által készített rajzok (vázlatok) voltak láthatók. B. M. a papír halmazra mutatva elmondta, gyakran küldenek különböző érme megrendeléseket cégek, vállalatok, és többször kell számára terhes levelezéseket folytatni, hogy a megrendelők elképzelései megvalósuljanak. Legutóbb - folytatta a művész - a Fa és papíripari Szövetkezetek Vezetősége kérte fel őt olyan jubileumi érme készítésére, amely a szövetkezetek összefogását kívánta ábrázolni.

B. M. ezt úgy oldotta meg, hogy egy hengeralakú idomot (fa) és egy síkidomot (papír) metszett az érme egy oldalára. „Milyen egyszerű és mégis kifejező!” jegyeztem meg. B. M. azt válaszolta, az érme titka valóban az egyszerűség, az sohasem jó, ha sok mindent bele akarunk zsúfolni.

Az íróasztalon látható volt még két kottafüzet. Érdeklődéssel vettem kezembe, az egyik J. S. Bach hegedűre írt szóló szonátája, a másik Mozart: Német táncok c. alkalmi kompozíciója volt. B. M. megjegyezte, Bécsből hozta a kottákat, mindkettőt fakszimile kiadásban, s olyan rend és térbeli ábrázolása a zenének, mint Bachnál

található nem lelhető más zeneszerzőnél. „Mozart műve küllemre talán nem olyan lenyűgöző, mint a Bach kotta, de ilyen gyorsan és ilyen termékenyen egy zeneszerző sem tudta kottába „vésni” műveit, jegyezte meg a művész.

Több mint egy órát élvezhettem ismét B. M. társaságát, és nagyon örültem, hogy egészsége visszatérően, ismét ennyi élménnyel ajándékozott meg.

Tavaszi látogatás B. M.-nál Tihanyban

1974. május 11-én, egy szombati napon budapesti utam összekötöttem azzal, hogy B. M.-t tihanyi otthonában meglátogassam. Vonattal érkeztem délután háromkor a nemrég épült, esztétikailag is szép balatonfüredi állomásra. Autóbusszal folytattam utam a Diós-domb lábáig.

A Borsos ház kapujában lila színű liliomok pompáztak, a zöldellő kertben mindenütt virágok nyíltak. B. M. üde, eleven és friss volt, s kérdésekre azt válaszolta, egészségileg is kifogástalanul érzi magát. Egy rádióműsorról beszélgettünk, melyben a vitaindító éppen B. M. volt. („Ma hullámhosszán”) A családban lévő gyermekek szerepéről az volt a művész véleménye, mindig olyan elfoglaltságot kell találni számukra, amely révén úgy érzik, ők is hasznos tagjai a családi közösségnek. Példaként egy ismerős családot említett, ahol négy gyermek van, ebből három még olvasni sem tud, de mind a négy fuvolán játszik, s az együttjátszás, muzsikálás öröme meglátszik az egész családon, illetve a gyermekeken. Azért is jó, ha nem egykeként nő fel a gyermek, mert igazi barátot csak hasonló korúak közt talál, mondta a régi igazságost B. M.

Az idő hamar elszállt, s egy óra múlva indulnom kellett a vonathoz. B. M. a buszmegállóig elkísért!

B. M. műhelyében 1974. Őszén

Szakmai továbbképzésem alatt egy szerdai napon, 1974. november 13-án délután négy órakor sétáltam fel ismét a Rózsadombra B. M.-hoz. Ajtaján egy cédula fogadott, mely közölte, hogy a művész a műteremben tartózkodik, amit már a lépcsőn hallható hegedűszó is jelzett. Utóbb kiderült, B. M. egy Stamitz-triószonata hegedűszólóját játszotta. „Újabbán ismét kamarazenei délutánokat tartunk, ezért gyakorolok” mondta a művész.

A toronyszobában B. M.-on kívül egy középkorú férfi is tartózkodott (Szedő László), aki szintén a művész baráti köréhez tartozott. A kis műteremben két kész, de még teljesen friss gipszszobor állt, az egyik Széchenyit, a másik Szabó Lőrincet ábrázolta. Az előbbi a nagycenki múzeumba, az utóbbi Miskolcra kerül bronzbaöntés után, közölte a művész.

Szedő L. a Szabó Lőrinc mellszobrot nézve megjegyezte, nem gondolta volna, hogy készül még egy alkotás a költőről, mire B. M. azt válaszolta, ez egy kicsit többet mutat az előző arcportrétól, mivel mellszobor, s így látható a költő jellegzetes válltartása is.

Egy félóra elteltével B. M. társaságában átsétáltunk a közelben lévő Rózsahegy utcai lakásba, amelyet B. M. téli rajzműteremnek használ. (Előzőkben említettem, ezzel a lakással sikerült B. M.-nak enyhíteni művei elhelyezési gondjain.) B. M. a gázkonvektor begyújtásával hamarosan kellemes hőmérsékletet teremtett, majd a nagyobb szobában letelepedtünk. Az egyik fal mellett vastag barna

polcokon a művész márvány és bronzszobrainak egy része volt látható, többek közt Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Illés Endre és B. M. fejportréja. Majd a művész az egyik fiókból kivett 2 nagy mappát - melyek a kecskeméti és debreceni kiállításának grafikai anyagát tartalmazták -, az asztalra helyezvén ezeket mondta, válogassak belőlük tetszés szerint, míg ő egyéb dolgait rendezi a lakásban.

A rajzokat nézegetve előbb kiválasztottam két zenei tárgyú képet, az egyiken barna alapon fekete tussal kottasorok vannak stilizálva („Hódolat Vivaldi előtt”), a másik sötétszürke térben egy asztalon magányos hegedűt ábrázol. A kecskeméti grafikák között végre láttam egy önarcképet is, amely a művészt festőköpenyben ábrázolja, kezében hegedűt tart, vele szemben Mona Lisa arcképe. Nagy öröömre B. M. ezen önarcképet részemre szóló dedikációval nekem ajándékozta. Majd következett még egy kellemes meglepetés. B. M. kivezetett az előszobába, ahol a fogason függött az önarcképen látható festőköpeny eredetije. A művész kezembe adta a derékig érő kissé már kopott, francia származású, sötétkék színű köpenyt. Áhítattal nézegettem a már ereklyének számító ruhadarabot. (Később 1980-as években mikor B. M. rehabilitálva újra tanított a Főiskolán ismét viselte a köpenyt; egy fotó is látható színesben az Új Tükör 1985. márciusi számában.) Befejezvén a válogatást, B. M. pedig a rendezgetést, visszasétáltunk a Rómer Flóris utcába. Útközben Kokoschka nemrég megjelent önéletrajzi könyvéről beszélgettünk. B. M. elmondta, igen nagyra tartja K. művészetét, vele személyesen is találkozott Olaszországban (lásd B. M. önéletrajzi könyvében).

Buba asszony már üdítővel és süteménnyel várt minket, akit arra is megkértem, hogy dedikálja az 1973-ban megjelent „Kertem” c. könyvét. E mű nemcsak a varázslatos szépségű tihanyi kert keletkezését

és életét mondja el, hanem szerves kiegészítője B. M. önéletrajzi írásának is.

Ismét egy élményteli nappal lettem gazdagabb.

Rövid látogatás B. M.-nál 1975. december 12-én

A jelzett napon délután 4 órakor kerestem fel a művészt, a Rózsahegyi utcai lakásban. A nagyszobában az asztalon mindenütt érmék voltak kirakva, s egy középtermetű férfi méregette őket. Látván, hogy B. M. elfoglalt, úgy gondoltam én leülök a kishozzában; s a rajzmappából majd válogatok. B. M. át is hozta a mappát, de ő is leült, mondván egy kis lélegzetvételi szünet neki is szükséges. Majd közölte, minden egyes, eddig megjelent érméről méretet készít és adatokat ír le az „Érem” című, félévenként gyűjtőknek megjelenő folyóirat munkatársa, aki maga is B. M. érmegyűjtő. Bár az ilyen kötelezettség számára is terhes, mégis kénytelen ott ülni, mivel közreműködése nélkül nem valósítható meg az adatok pontos leírása, mondta a művész.

„Számptalan meghívást és megbízatást vagyok kénytelen visszautasítani, de sokan nem értik meg, hogy pacemakerrel nem ugrálhatok” tette még hozzá B. M.

Magamra maradvra kiválasztottam néhány grafikát, melyek közül legjobban tetszett Móricz Zsigmond: „Betyár”. c. elbeszéléséhez készült rézkarc illusztráció. (A debreceni kiállítás katalógusában is látható.) A leány arca, karja világos vonalakkal megrajzolt, amint az ablakban áll, kint sötét van, csak a hold vékony sarlója látszik, s feltűnik a betyár fekete sziluettje.

Szívélyes búcsút vettem a művésztől. Távozóban jólesően gondoltam arra, hogy elfoglaltsága ellenére B. M. szakított időt arra is,

hogy velem beszélgessem.

1976-os év eseményei

Ezen esztendő nyugodtan nevezhető B. M. évének, augusztus 13-án volt a nevezetes 70. Születésnap, s már 1976. májusában a Tihanyi Múzeumban megnyílt kiállítás köszöntötte előre a jubiláló művészt. Júliusban sikerült lejutnom Tihanyba; elmentem B. M.-hoz is, de csak Buba asszonyt találtam otthon, aki elmondta férje már Budapestre utazott előkészíteni az augusztusban megnyíló nagyszabású életmű kiállítást.

Egy rövid kerti séta után elmentem megnézni B. M. munkáit. E tihanyi kiállításon B. M. 1973-75. között keletkezett „Emberi képek”-nek nevezett alkotásai voltak láthatóak. A művek japán rizspapírra voltak festve-rajzolva, barna pác és fekete tus keverékeként. Szép és újszerű volt a katalógus (B. M. dedikációjával őrzöm azóta is) több rajzról eredeti színben külön nyomat készült a nyomdában, melyeket papírszalag fogott egybe, szerves részeként a katalógusnak. Nagy élmény volt életemben először ennyi B. M. rajzot látni, s a firenzei ihletésű alkotásokat el is neveztem Liszt után szabadon B. M. „vándoréveinek”, mivel a művész téren és időn átszáguldván egyszer Firenzében társalog Dantéval és Leonardóval, másszor Szokratésszal bölcselkedik a görög tengerparton, vagy szűk síkátorban beszélget Rembrandttal.

B. M.-nak levélben is beszámoltam e kiállítás maradandó élményeiről, s a képek által ébresztett gondolatokról. Hamarosán választ is kaptam a művésztől.

Kedves Berá'lon.

Héps levelet Ötönöm. Örülök, hogy a Tihanyban
szállított képeim megérkeztek. Tudja mióta
én is az, mióta látom a látogatónk (főleg fiatalok)
arcán, hogy nem ismerik a képek témáit.
Nem tudnak semmit a Bibliából, nem tudja
hi volt hódolten. Látják a vonuló lönyeg, itt Európa
kabaréin, már nem tud semmit Európáról, az európai
eruberről, mely Don Qixote ról sem!
Mogannarhor ha keresetlen, de felhívó a szállító's
viszonya, (nem a szótban a kritika elhallgatja)
Éret szöve tartónak Dárhor az megvilágítására is
amit Ötönöm?

Kedves családja'val együtt szeretettel üdvözlöm
Borosmú'át!

Tihany 1976. júli 16.

A 70. születésnap alkalmából országsszerte méltatások jelentek meg B. M. életéről és munkásságáról a napilapokban, valamint egyéb folyóiratokban és heti lapok hasábjain. A sajtó részéről ez volt az első nagyszabású országos méltatás.

Sajnos az életműkiállítás megnyitójára, ahol Czigány György méltatta B. M. életművét nem jutottam fel, de őszi találkozásunk alkalmával (1976. november 8-án) B. M. elmondta, ezzel nem sokat veszítettem, mivel annyi ember volt, hogy levegőt is alig kapott, és a megnyitó beszéd után olyan sokan ostromolták a katalógus dedikálására, hogy végül el is hagyta a termet, annyira kimerült. E tény miatt néhányan meg is

sértődtek, mesélte a művész, sőt felháborodott levelet is kapott egy olyan apától, aki gyermekének már nem tudta a nagy tömeg miatt aláírni a katalógust. B. M. azt is kifejtette, ilyen nagyszabású és nagytömegű kiállításon túl sok a látnivaló, ami kifejezetten fárasztó a nézőknek is. Ő maga is jobb szereti a kevesebb, kamara jellegű, megítéltebb légkörű kiállítást.

B. M. íróasztalán láttam néhány érmét, az egyik Beethovent ábrázolta. Megkérdeztem a művészt, hogy az ábrázolás mi alapján készült?

B. M. kifejtette, hogy véleménye szerint a Beethovenről készült szobrok és festmények nagy része hamisan és torzan ábrázolja a nagy zeneköltőt. „Őrült” zseniként, magas homlokkal a „titánit” próbálják bemutatni, így emberi vonásaitól gyakorlatilag megfosztják. B. M. a korabeli hiteles leírásokat vette alkotásának alapjául, ezért Beethoven érméje is emberibb, mint az egyéb ábrázolások.

B. M. arca a mostani látogatásnál kissé vékonyabbnak tűnt, de ezt a lezajlott események következményének gondoltam. Azzal búcsúztam el a művésztől, hogy 1977-ben újra felkeresem.

Vendégségben B. M.-nál Tihanyban

1977. júliusában Balatonfüreden nyaraltam egész családommal. Fiamon kívül már velünk volt 1974-ben született Lilla leányom is. Igen közel lévén B. M. otthonához, július 8-án délután átugrottam hozzá. A művész utolsó találkozásunk óta szemlátomást megfiatalodott, arca kisimult, pihentnek tűnt. B. M. elmondta, 1976. végén műtéten esett át, ami után gyorsan rendbejött és azóta 5-6 kilogrammot hízott. Mikor érdeklődtem az operáció felől B. M. közölte, az orvosok szerint

vastagbél szűkülete volt. Mivel a műtét után kifogástalan volt a közérzete, különösebben nem érdeklődött annak eredményéről. Meg is jegyeztem, az orvosok az ilyen betegeket szeretik.

(Íóval később tudtam meg egy beszélgetés folyamán Czigány Györgytől, hogy vastagbél daganat volt a műtét oka, és a közvetlen hozzátartozók aggodalma jogos volt, de szerencsére időben volt a felfedezés és az operáció.)

Mikor beszélgetésünk alkalmából B. M. megtudta, hogy családom is Balatonfüreden tartózkodik, kedvesen meghívott mindenkit egy újabb látogatásra. Négy nap múlva ebből az valósult meg, hogy Róbert fiammal mentünk el B. M.-hoz. A teraszon ültünk le, üdítőt ittunk, majd B. M. megkérdezte milyen járművel jöttünk át Balatonfüredről. Elmondtam a művésznek, rendelkezem ugyan autóval, de csak rövidtávon szeretek vezetni. Viszont családdal utazni, kimozdulni másképpen nehéz. B. M. megjegyezte, az autó sokszor hasznos, de ő sohasem tanult meg vezetni, amennyiben szükséges, barátai segítenek, mivel a bevásárlás rendszerint Balatonfüreden történik.

Mint érdekes párhuzamot említette B. M. Henry Moore-t, a nagy angol szobrászművészt, aki szintén sohasem vezetett gépkocsit, viszont rendelkezik saját gépkocsivezetővel. Ez utóbbi egyben a ház mindenese is, a legnagyobb úr a portán, s amikor pihen, Moore és felesége csak lábujjhegyen közlekedik szobája előtt. Fiam ottlétünk alatt igen komoly és szótlan volt (igaz négyéves gyermektől mást nem is lehetett elvárni számára idegen helyen), de távozáskor már mosolyogva integetett a művésznek, aki egészen a gépkocsiig kikísért minket.

Látogatás B. M.-nál 1977. december 15-én és 1978. április 7-én

Délután négy órakor csengettem be B. M. budai otthonába, aki személyesen nyitott ajtót, s a szokott szívélyességgel fogadott. A dolgozószobában ültünk le a nagy rajzasztal mellett. B. M. elmondta, sokat dolgozott a szép, hosszú ősz alatt, de visszatérve sem csökkent a feladatok mennyisége. „A jó idő nemcsak a munkakedvet serkentette, hanem hasznos volt a tihanyi kert számára is, - folytatta a művész - mivel lehetővé vált a túlhajtások levágása és egyéb kerti munkák elvégzése.” Két új kisplasztikát látva a polcon, megkérdeztem B. M.-t az alkotások felől. A művész elmondta, a magános nőalak a nemrég elhunyt Gyurkovics Mária síremlékének kicsinyített mása, mely leghíresebb szerepeinek egyikében, Verdi: Rigoletto Gilda-jaként ábrázolja az operaénekesnőt.

A másik kisplasztika egy kettős leányalakos kompozíció volt, melyen az egyik egy virágcsokrot nyújt át az őt kitárt karokkal váró leányalaknak. B. M. közölte, újabban grafikában és kisplasztikában az emberi kapcsolatok meghittebb pillanatait igyekszik ábrázolni, így e kettős bronz annak a jelképe, mikor az egyik ember virággal üdvözlí a szeretetve várt másikat. A kompozíció címe is erre utalt: „Üdvözlés”. A rézkarcok között is találtam hasonló témájút, ahol három fiatal női alak ül egy széles kereveten, középen a ház úrnője (Buba asszony fiatal korában), mellette az egyik Maros Éva hárfaművész, s a másik fiatal nő pedig hegedűt tart kezében. Ez utóbbit megvásároltam, az előbbit pedig kértem B. M.-t, hogy öntessen meg számomra. Azzal búcsúztam el, ha értesítést kapok a bronzkompozíció elkészültéről, feljövök érte. 1978. márciusában egy lapon közölte B. M., hogy az „Üdvözlés” kisplasztikát

Húsvét után átvehetem.

Így 1978. április 7-én újból megjelentem a Rómer Flóris lakásban; cseppetsemre B. M. nyitott ajtót, szemmel láthatóan frissen, jó egészségben. A négy íróasztalon várt az elkészült kisplasztika, s a polcokon hasonló szellemű két kompozíciót láttam még. Kérdésemre elmondta a művész, ezek szerves folytatásai az „Üdvözlés”-nek, mindkettő azon örömök kifejezője, melyet akkor érzünk, ha számunkra kedves lényel találkozunk. Mai életünkben éppen ezek a meghitt pillanatok hiányoznak - folytatta B. M. - ezért is választottam hasonló fogantatású témát a kisplasztikában és grafikában. Számomra igen lényegesek ezen emberi kapcsolatok - mondta a művész. Azt is megtudtam az újabb kettős leányalak „Búcsúzás”, a hármas kompozíció pedig „Barátnők” címet kapta (ez utóbbi alakjai azonosak a hasonló grafikai alkotás személyeivel).

Beszélgetésünk során említette a művész, már korábban felkeresték Győrből a város vezetői, egy állandó B. M. múzeum létrehozása céljából. Nemrég közölték, elkészült a volt püspöki várban az állandó kiállítás számára kijelölt épületrész, s így már nincs akadálya a múzeum létesítésének.

B. M. műhelyében 1979. március 13-án

Hosszabb szünet után, szép tavaszi napon jutottam el újra B. M.-hoz. A lakás ajtaján írás jelezte, a művész a toronyszobában tartózkodik. Felballagván a falépcsőn ritka élményben lett részem, elsőként láthattam B. M. éppen befejezett alkotását, mely kb. egy négyzetméternyi rézdomborítás volt, amit egy barnára pácolt fakereszt osztott négy részre. B. M. a következőket mondta el új művével

kapcsolatban:

- Kevesen tudják, hogy a Római Szent Péter Bazilika tulajdonjogának egy részét még valamikor Szent István vásárolta meg, így a pápa egy kis kápolnát ajándékozott a Bazilikán belül a magyar egyháznak. Ennek belső díszítésére Lékai bíboros kezdeményezésére - magyar szobrászművészeket kértek fel pályázat elkészítésére. - B. m: a pályázat tényét elutasította, mondván vagy elfogadják a művét, vagy nem, végül megkapták a megbízást a bíborostól.

A rézdomborítás Toulousi Szent Lajos életének négy mozzanatát ábrázolja, aki mindössze 24 évet élt a XIII. században. Legnehezebb volt megfelelő öregségű égerfát beszerezni - mondta B. M. - amely itt nemcsak térosztó, hanem szimbolikus jellegű is. A domborítás bal felső részén T. Lajos édesanyjával látható, mint fiatalfiú ima közben; a jobb felső részen börtönben ül két ferences barát között, a bal alsó részen T. Lajos köpenyét nyújtja át egy teljesen leromlott, sovány belpoklosnak, végül az utolsó epizódban ételt ad a szent egy arra rászoruló asszonynak. Alkotásom célja a szenvedésekkel együtt érző fiatalember ábrázolása, és nem a csodák bemutatása volt - mondta B. M. Mindezt művészei erővel fejezi ki B. M. rézdomborítása.

Néhány percig még szótlánul néztem B. M. művét, majd lementünk a dolgozószobába. Itt már a rajzalbumot lapozgattam, melyben egy rézkarc sorozatot láttam a múzsákról. B. M. elmesélte, diákokat hallott beszélgetni, amelyből kiderült, a beszélgetők abban a tudatban társalogtak a múzsákról, hogy ők a költők vagy más művészek „kedvesei”. Így van ez nagyrészt a köztudatban is - folytatta B. M. - és nem tudják, hogy a múzsák a görög mitológia istennői. „Ezért rajzoltam e sorozatot, mintegy ismeretterjesztő feladatként” - mondta mosolyogva a művész.

Az utóbbi időben többször olvastam a sajtóban különböző képhamisítók üzelmeiről (főleg külföldön „divat” „rég” festők műveit eladni jó pénzért). Megkérdeztem B. N.-t, ha valaki ennyit áldoz arra idejéből, hogy mások műveit másolja ügyesen, miért nem fest saját műveket? A művész elmondta, a képhamisítók rendszerint egyéniség nélküliek, jó rajzoló és rossz festő, vagy fordítva, ezért szakértők szemeivel leleplezhető. - Egyszer egy „Gulácsy” festményt mutattak nekem - mesélte B. M. -, rögtön láttam, hogy hamisítvány, mert Gulácsy csodálatosan festett, de kevésbé jól rajzolt, a hamisító viszont szépen „rajzolta” a festményt.

Élményekkel és tanulságokkal megrakodva vettem szívélyes búcsút a művésztől azzal, hogy ősszel ismét felkeresem.

Látogatás B. M.-nál 1979. december 14-én

Előzetes telefonmegbeszélés után délután öt órakor értem a rózsadombi lakáshoz. B. M. nyitott ajtót csengetésemre, aki most kissé fáradtabbnak tűnt, mint előző látogatásomkor. Leülvén a művész elpanaszolta, hogy karácsony előtt különböző teendők sok idejét elrabolják, s ezek jobban kifárasztják, mint az alkotó munka.

1979. novemberében nyílt meg Győrött a B. M. múzeum. Érdeklődésemre B. M. elmondta, a régi püspöki várban lévő helység boltíveivel, oszlopaival, termeivel ideális helyet biztosít a kiállított alkotásoknak, s olyan hatást kelt, amilyen Európában nincs még egy. Ezt a tényt a külföldi látogatók, művészettörténészek bejegyzései is megerősítik, jegyezte meg a művész. A megnyitás óta több mint tizenkétezen! Nézték meg a kiállítást; ami szintén páratlan a maga nemében ilyen rövid idő alatt.

Megkérdeztem B. M.-t, mi lett a Toulousi Szent Lajos domborítás sorsa. A művész elmondta, Lékai bíboros bekérte ugyan alkotását nem sokkal látogatásom után, de hosszú ideig nem kapott választ tőle. Ezért visszalépve a pályázattól elhozatta a rézdomborítást, bár Lékai bíboros meg akarta vásárolni az Esztergomi Keresztény Múzeum részére, de B. M. nem adta (hiszen nem azért készítette), s a rézdomborítás a győri állandó Borsos kiállítás anyagába került. Személy szerint nagyon örültem, hogy az egyik legszebb B. M. alkotás mégis itthon maradt, és így lehetővé vált a múzeumlátogatók számára is megismerni B. M. művét. Ezen véleményemmel B. M. is egyetértett.

Nézegetve a rajzmappát feltűnt egy olyan akt, melyet B. M. felségéről készített, de az arcot nem rajzolta hozzá!

- Még 1932-ben rajzoltam japán rizspapírra; egyike volt legszebb rajzaimnak. Egy külföldi gyűjtő mindenáron meg akarta vásárolni, ezért néhány rézkarcot készítettem a rajzról 1977-ben. Már csak ez az egy maradt - mondta B. M. Természetesen elhoztam e szép grafikát, B. M. mindkét dátumot (1932-1977) ráírta, mikor névjegyével is ellátta alkotását.

A búcsúzás előtt dedikáltam a művésszel egy újonnan megjelent könyvét a „Toronyból”, mely tartalmaz ugyan életrajzi elemeket is, de főleg B. M. gondolatait, megjegyzéseit a klasszikus olasz, görög szobrászatról, festészetről.

Látogatás B. M.-nál 1980. december 18-án

Sajnos egy év elteltével jutottam el ismét a rózsadombi toronyhoz. Szürke fellegek lógtak az égen, amikor délután négy óraker megérkeztem a Rómer Flóris utcába. B. M. a szokott kedvességgel

fogadott, majd leülve a nagy rajzasztal mellé a művész elmondta, hogy nyáron sokat dolgozott, s kissé elfáradt a többirányú munkában. - A tihanyi műteremben a rendrakás alkalmából találtam egy fehér márványtömböt, majd „áthágva” az orvosi utasítást két kőfaragó munkás segítségével kivéstem egy formát. Éppen a névadáson gondolkoztam, amikor az egyik munkás megkérdezte „Csak nem a napfelkelte ez művész úr? Ez a kis epizód is bizonyítja - folytatta” B. M. elbeszélését -, hogy az egyszerű emberek jobban ráéreznek a természet visszhangjára, mivel nap mint nap szoros kapcsolatban vannak vele. Ezért is maradtam ennél a megnevezésnél - fejezte be elbeszélését B. M. Ezután a rajzmappát lapozgatva felfedeztem egy új sorozatot, amely öt képből állt. (Három „Halászkok”, egy „Emberek”, egy pedig „De profundis” címet viselte.) B. M. elmondta, a rézkarcok alapeszméje Jézus Krisztus, aki ugyan nincs jelen egyik képen sem, de az jól látható, hogy a jelenlévők valaki felé fordulnak, vagy valakit várnak. Két helyen saját magát is ábrázolta B. M. Megjegyeztem, milyen kifejezőek az alakok és milyen nagyszerű fejek. A művész elmosolyodott, majd a következőket mondta: - 1961-ben Picassonak megmutatták Ady illusztrációimat, aki megjegyezte „Végre egy magyar, aki jól rajzol”.

Holbein

B. 1910

Holbein

B. 1910

Körülnézve feltűnt a szoba falán egy nagyobb méretű olajfestmény, amely B. M. feleségét ábrázolta 1931-ben. Élénk, friss benyomást keltett bennem, mintha nemrég készült volna. Ezt elmondva a művész megjegyezte, bár fiatalon sokat nélkülöztek és kevés pénzük volt, mindig a legjobb vásznak és festéket vásárolta, ezért maradtak színei elevenek, frissek. Mutatott még egy festményt, mely Firenzében dolgozószobájáról készült, s ezen a gyertya lángja most is olyan színű, mint ötven évvel ezelőtt. „- A feleségemről készült portré nyáron került vissza hozzám, miután anyósom meghalt” - mondta B. M. A továbbiakban közölte még B. M., hogy a Budapesti István Kápolnarészére (Lukács fürdővel szemben) elkészült a négy evangélista rézdomborításban, akiket - (egyedi érdekesség!) - szimbolikus állatokkal - oroszlán, szarvasmarha - ábrázolt.

Gyönyörű hópelyhek estek, mikor eltávoztam B. M. otthonából.

Látogatás B. M.-nál 1981. december 17-én

Délután négy órára értem a rózsadombi lakáshoz, ahol B. M. változatlan vitalitással és jó kedéllyel fogadott. Ez év augusztusában töltötte be a művész 75. születésnapját, az ország minden jelentős napi- és képeslapja megemlékezett a jeles évfordulóról.

Beszélgetés során B. M. elmondta, szeptemberben az Országos Kardiológiai Intézetben pacemaker cseréje volt, az egy-két napra tervezett bent tartózkodás azonban 13 napra nyúlt, mivel a műszer betétele után magas láza keletkezett. Szerencsére minden rendeződött, és szövödmény nem lépett fel.

A másik nagy újság, amit megtudtam B. M.-tól, 1981. Őszétől címzetes főiskolai tanári kinevezést nyert a Képzőművészeti Főiskolára,

hol Somogyi József szobrászművész lett a rektor, s B. M. az ő kérésére vállalta el az oktatást. - Hetenként kétszer kell bemennem, egyáltalán nem fáraszt a tanítás - mondta a művész.

Míg másokat 60 év felett általában nyugdíjaznak, a 75 éves B. M. visszatérése a főiskolai oktatásba bizonyára némi elégtétellel szolgált részére az 1960-as évben történt eljárásra. (Ekkor távolították el az Iparművészeti Főiskoláról.)

E napon délelőtt a Szépművészeti Múzeumba voltam, ahol néhány Rodin szobrot is láttam. Megkérdeztem B. M.-t, hogy sikerült ilyen híres szobrászművéstől annyi alkotást szerezni?

B. M. kifejtette, a franciák között mindig számos nagyszerű festő és szobrászvolt, ugyanakkor a francia nép a kortárs művészet megértésétől mindig távol állt. Rodint mind az akadémia, mind a közösség elutasította, ezért volt lehetséges, hogy a Szépművészeti Múzeum tudott vásárolni néhány szobrot - lévén a múzeumnak jószemű művészettörténésze.

Több mint másfél órát töltöttem B. M.-nál és egy kecses kis bronzszoborral („Alvó lány”) lettem gazdagabb.

December 19-én „elzarándokoltam” Győrbe, és sikerült megtekintenem a Püspökvárban kialakított B. M. állandó kiállítást. Felemelő élmény volt látni az olyan alkotásokat, melyeket már láttam Tihanyban vagy Budapesten, és megismerni B. M. fiataalkori műveit, melyekkel most találkoztam először.

Látogatás B. M.-nál 1982. december 10-én

Pénteki, igen enyhe napon kerestem fel ismét a művést. A szokásos szívélyességgel, kedvességgel fogadott. Életrendjéről mesélt, nyáron

kőfaragást nem végzett, de a főiskolára gyakran bejárva ébenfát faragott (amit egy barátjától kapott). - Az ébenfa faragás közben nem „rúg”, mint a márvány - ezért csinálhatom pacemakeres szívvel is - mondta mosolyogva B. M. Kérdeztem a művészt a főiskolai munkájáról. - Általában fél kilenc felé érkezem, s a tanítványaim, akikről azt mondták az előző oktatók, hogy csak dél körül jönnek be és nem köszönnek a tanároknak, már előre kórusban üdvözlnek, mindenki ott van a kezdés előtt, sőt olyan hallgatók is, akik nem az én osztályomhoz tartoznak - mondta B. M.

Úgy gondolom ezen tények is mutatják B. M. szellemiségének nagyságát, mely elég sokáig el volt zárva a hallgatóság előtt, s most úgy szívják magukba a sugárzást, mint a növények az életető napot.

Beszélgetésünk közben említette B. M., hogy a Rézkarcoló Művészek alkotóközössége megnyitotta Galériáját a budai Várnegyed (azon) házában, melyet Amerigo Tot (Tóth Imre) szobrászművész részére biztosított a Fővárosi Tanács; de az év nagy részében üresen áll, mivel a művész Olaszországban él. Az alkotó közösség vezetője Koller György, aki akkor is vett át B. M.-től rézkarcokat, amikor megszüntették főiskolai állását, átsegítvén így a művészt a nehéz időkhöz.

Meglepődve vettem észre a dolgozószoba bejárati ajtajától balra lévő falfelületen egy festményt, amely B. M. önarcképe volt, de idős korban! (1981. dátummal, tehát 75 éves korában). Érdekes volt összehasonlítani a jobb oldali falrészén látható fiatalkori képpel. Egész más volt az időskori kép tónusa, színei, festési módja. Valahogy minden visszafogottabbnak tűnt. Kérdésemre B. M. elmondta, egy félbemaradt munkáját nem akarta kidobni, mivel a belga vászon igen jó minőségű volt. Ezért újra ecsetet fogott, s kétszeri nekifutásra sikerült a képet megfesteni.

A grafikák közt válogatva elhoztam egy három képből álló sorozatot, melyet Hemingway könyve „Az öreg halász és a tenger” inspirációja alapján készített B. M.

A művész elmondta, hogy az írónak ezt a rövid, tömör munkáját tartja a legjobbnak, s a három rézkarcon is a könyv leglényegesebb mozzanatai láthatók: Így az elsőn, egy kis halászcsónak a végtelen tengeren, a másodikon; küzdelem a nagy hallal, végül megérkezés éjjel a hal csontvázával, ahol a parton egy lámpással a fiú várja.

Búcsúzóul B. M. adott egy kis karácsonyi rézkarcot. Előzőleg is már kaptam tőle postán karácsonyi üdvözlétként hasonló alkotásokat, melyek mindig nagy örömet okoztak. Ezek a kis rajzok a szépségükön kívül a nagy ünnep meghittségét, hangulatát árasztják.

1936

Bernini 201

Látogatóban B. M.-nál 1983. március 23-án

Az 1982. decemberi vizit után Miskolcon betértem az antikváriumba, ahol meglepetésre találtam egy teljesen újszerű, alig forgatott példányt Illés Endre-Vas Istvn: „Trisztán” c. verses drámájából, melyet B. M. illusztrált. A kötetet 1957-ben adták ki (azóta sem!). örömmel tudósítottam a tényről B. M.-t, megjegyezvén a levélben azt is, milyen szépek és kifejezőek a rajzok. Emellett azt is megkérdeztem, megvásárolhatnám-e az önarckép festményt, melyet a legutóbbi látogatásomkor „fedeztem fel”.

A művész kedves sorokban válaszolt.

Heenes Dordur ur.

Senale meglepsö e's öörin velt ka'manna. Öörin, kooj
a Triatant Rejs a'la pottkan mekker ketle. Sagrus aug'na
nem leterið, kooj Xle's Endre töl kapstan - must ma'-
u'gro velt'laingh. A enge'medet euer öta - alatt elsalta?

Töl vette e'ore - herintem a Cegjolt, leghebb i'llust
ra'ööm. Perenore megnannara lemere e's mi'hejft
hura' leht fenni a la'la e'ore - must must lele van radva
minvennel - elö'erenem e's a magam ka'mana e's lew-
nator finom alah Föremellen vett papirra e'og - set torraht.
Ha e'ndeli, megnar' leht e's elv'heht, al'rahmannatän.

Ami megleps - an ö'nare'lejs öra'nti e'ndelö'ise, u'og
festetem, kooj velt e'og hejs e's me'f 1928-60m Föremellen el-
leuett e's nem ri'örikt Ze'pen. Töralg ma'r untam, kooj
keilgetnem Zell - a jo' helga väthm mi'att ne'ij nem ejet-
tem el. Gndaltam e'ogel e's ra'ferstettem magam. Elö'ör
nem velt jo - ma'rri'ð "i'ile" - re lett i'gen.

De, kooj must eladnam? Me'j ali'j la'tam. Värgund, ant
afäntom. me'jgerhetem, kooj ha eladom Dordur urd an
elö'rej. Reu'ellem me'jente'isel forpa'ja va'laconat,
hi'p nahvan e'ue nem festet, e's er nem la'ten'ð me'j ören
a Ze'pen. Tehat a Triatant reu'ellem ka'mannan me'j keda-
lom e's e'og hejs torraht reu'eleð.

U'je'me enö't, e'geare'jet li'na'moa' ke'no'om h'uesfele're-
ge'ueð

beräti ü'vö'lettel

Proromni'lo'i

1982 VII. 29.

Örömmel töltött el, hogy az illusztrációk újjászületnek, s mielőtt Budapestre indultam volna, felhívtam a művészt. B. M. közölte a sorozat elkészült, ha feljövök elvihetem. Így a jelzett napon délután négy órakor már ott ültem a művésznél, és boldogan néztem afinom olasz papíron lévő illusztrációkat. B. M. elmondta, a mondákból Illés Endre állította össze a vezérfonalat, s Vas István szedte rímekbe a sorokat.

A fiókos nagy komódon egy új, kb. 80 cm magas bronzszobrot láttam, mely női akt benyomását keltette, de kezei és feje is hiányzott. Ennek ellenére nem tűnt torzónak, vonalai finomak, kecsesek voltak. Érdeklődésemre B. M. elmondta, a mű eredetije, mint márványszobor a Győri Kongresszusi Teremben áll; a neve „Aphrodite születése”. Amikor B. M. a szobor kivitelén gondolkozott éppen sötétedett, ezért a tihanyi „bikaistállóban” (a műteremben!) több gyertyát is meggyújtott. A lobogó gyertyalángok adták azután az ötletet a szobor megformálására, kivitelezésére. Mivel az Aphrodite megvolt 10 cm-es kicsinyített alakban is, ezt is elhoztam a Trisztán sorozat mellé.

B. M. még közölte, felkérték Dante: „Isteni színjáték” c. drámájának illusztrálására, s kérésemre megmutatta a már elkészült rajzokat. A sorozat érdekessége, hogy Dantét hagyományos, figurális alakként ábrázolta, ugyanakkor a különböző helyszíneket (mennyország, pokol) művészién megszerkesztett körökkel.

A búcsúzásnál megemlítette B. M., hogy nemrég volt két embernagyságú bronzszobrának (Mária és József) felszentelése az István Kápolnában. Így a látogatás után elmentem a kis templomba, ahol végignéztem a szintén B. M. által készített stációt, az utolsó vacsorát ábrázoló rézdomborítást; a már említett négy evangélistát, valamint a két nagy szobrot. Igazi művészi élményt adott a templomi

látogatás is, hiszen minden alkotás B. M. szellemét hirdette.

Látogatás B. M.-nál 1983. december 14-én

Szép tiszta, hideg napon jutottam el ismét a budai toronyhoz.

B. M. a szokásos közvetlenséggel fogadott, kérdésekre elmondta, egészségileg - kisebb problémáktól eltekintve - kifogástalanul érzi magát, változatlanul sokat dolgozik, illusztrál, rézkarcot csinál, érmét formáz és ébenfát farag.

A márványhoz már nem nyúlok, mert a kalapács ütésénél szinte az egész szervezet

belerezeg, s ezt a kockázatot már nem vállalhatom - jegyezte meg a művész.

Nézegetve a rajzmappát feltűnt, mennyi szép, régebbi keltezésű (1961) rézkarc van benne. A rajzok rég letűnt balatoni világot ábrázoltak; tehénúsztatást, hazatérő birkanyáját, tehéncsordát, a vízpartján kosarakkal várakozó asszonyokat. - Rendezés közben egy ládából kerültek elő - mondta B. M. Örömmel válogattam e „régiségekből”.

Találtam még a mappában olyan rajzokat is (ezek 1976-os keltezésűek voltak) melyeken a művész látható fiatal korában feleségével, háttérben a tihanyi kert adja. Mindegyik rajz egy hangulatot, cselekvést fejez ki (Pastor fiás, Nyári délután, Rajzoló és modellje). B. M. úgy tájékoztató, hogy ezen sorozatot Vivaldi zenéjének ihletése nyomán készítette.

A kisplasztikák között a polcon láttam egy bájos olvasó mozdulatban lévő leányalakot. B. M. elmondta, Maros Évát a hárfaművészt ábrázolja még fiatal korában. Megkértem a művészt, öntessen meg számomra a szobrot, s erre ígéretet kaptam. Azzal búcsúztam B. M.-tól, hogy 1984. márciusában ismét felkeresem.

Látogatás B. M.-nál 1984. március 28-án

1984. január utolsó hetében elmentem a Miskolci Képtárba, s erről levélben B. M.-nak is írtam, megemlítve, hogy két szoborportréja van az állandó kiállítás anyag közt, Dr. Petró és Barcsay Jenő. Kellemes

A művész levele után elmentem Dr. Végvári Lajos művészettörténész professzorhoz, aki a Miskolci Képtár vezetője volt akkor, s megérdeklődtem a B. M. levelében említett két alkotás sorsát. Végvári prof. Elmondta, miután Petró dr. meghalt, s a hagyatéki listát összeállították, hiányzott a Barcsay fej és a „Tűz” rézdomborítás. Kiderült, ezeket a doktor nővére tette el. Mivel a hagyatékra a múzeum teljes védettséget szerzett, az alkotásokat értékesíteni nem lehetett és Petró Mária halála után ezek is a múzeum tulajdonába kerültek.

Mindezekről telefonon tájékoztattam B. M.-t, aki örömmel és megnyugvással fogadta a jó híreket.

Egy meleg szerdai napon délután négy órakor értem fel a budai toronyhoz, B. M. örömmel fogadott, s kérte adjam át üdvözlét és köszönetét Végvári professzornak. A „Tűz” című rézdomborítással (mely a művészt és feleségét ábrázolja tűzrakás mellett (kapcsolatban B. M. még egy érdekes esetet mesélt el. Kb. egy éve egy jóbarát telefonált, hogy a Bizományi Áruházban rátalált a rézdomborításra. B. M. kérte, vegye meg és hozza el neki. Beállít a barát, s B. M. megkérdezte, hol van a domborítás. - Itt az aktatáskámban - mondja a barát. - Csak akkor sápadtam el - mesélte B. M. - hiszen én ismervén a méreteket tudtam, hogy ilyen táskában nem fér el. Kivéve és megtekintve a lemezt egy ügyes hamisítvány került elé, jó rajzkészsége lehetett a hamisítónak, de a méret nem egyezett, s az eredeti lemez is vastagabb volt. Telefonáltam a bizományiaknak és ott visszavették a barátomtól az alkotást, anélkül, hogy tudták volna, hogy hamisítvány - fejezte be az elbeszélést B. M.

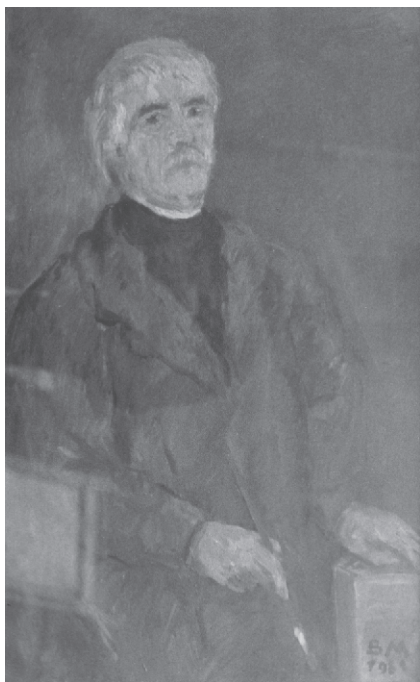
Számomra igen meglepő volt, hogy valaki még B. M.-t is meri utánozni, hamisítani.

Mialatt a grafikai albumot nézegettem B. M. elmondta, őt a nagyközönség, mint grafikust nem ismeri, ezért Illés Endre felkérésére

kb. 300 rajza került kiadásra album formájában.

Távozás előtt megkérdeztem a művészt, nem válna-e meg az önarckép festménytől? B. M. azt válaszolta, most egyedül van, ha Buba asszony visszajön Tihanyból, megbeszéli vele. Április 2-án felhívtam telefonon a művészt, aki igent mondott, s másnap már el is mentem délután a festményért. Nagyon örültem, hogy hozzájutottam az önarcképhez, hiszen B. M. még a fiatalkori festményeit is visszavásárolta, ha tehette. Ha már márványalkotáshoz nem juthattam hozzá, így legalább festményből lett egyedi B. M. művem.

Talán azért is kaphattam meg, mert egyszer B. M. említette, Buba asszonynak nem tetszett a kép valamiért. Kétségtelenül más, mint a fiatalkori festmények, ahol élénk, világos színek uralkodtak, itt a színek visszafogottabbak. De hát 50 év telt el közben!

Az önarckép egyébként kedvenc műfajom. B. M.-tól is sikerült néhányat megszereznem. A festményen kívül még kilenc grafikán (rézkarc) látható a művész markáns arca. Ezek közül az egyik legjobb, ami a könyvfedőn látható, de nagyon szeretem azt a portrét is, ami B. M.-t festőköpenyben, íróasztalánál rajzolás közben ábrázolja.

Látogatás B. M. tihanyi kertjében 1984. augusztus 17-én

Tíz éves Lilla leányommal 1984. augusztusában Keszthelyen nyaraltunk. Így alkalom adódott, hogy mindketten eljussunk a tihanyi kertbe, ahol utoljára 1977-ben jártam. Szép verőfényes napon délután háromkor értünk a kőkutyák által „örzött” kapuhoz; csengetésemre Buba asszony jött elénk, B. M. még délutáni alvását töltötte. Bent a kertben Maros Éva hárfaművész pihent az árnyas fák alatt.

Leányommal keresztül-kasul jártunk minden zugot, a szikrázó napsütésben teljes pompájában tárult fel a kert szépsége. Az idő így is lassan telt, Lilla leányom már nagyon várta B. M. megjelenését, ami délután 4 órakor megtörtént. B. M. nagy szeretettel fogadta leányom üdvözlését, majd kedvesen meginvitált miket a „bikaistálló”-nak nevezett műterem látogatására. Itt több új rézdomborítást láttunk, majd elsétáltunk a kőházba, ahol először az emeleti részt jártuk be, utána a földszinti szobában megálltunk a harmonium mellett, ahol B. M. leányom kérésre néhány akkordot játszott. B. M. elmondta a harmonium igen régi és olyan kézikészítésű ülőszék van hozzá, ami nem veszi igénybe a lábakat, bármilyen hosszan is játszik rajta az ember.

Ezután kimentünk a teraszra, ahol üdítő és aprósütemény várt minket, majd Lillát elhívta Buba asszony és Maros Éva. Kettesben maradtam B. M.-al megkértem mondjon néhány szót azon szobrairól, amelyeket a kertben újonnan láttam és történetüket nem ismerem.

A kert hátsó részén egy nagyméretű, derékban elvágott női bronzakt állt, melyről B. M. elmondta, hogy eredetije a pécsi „Olympia” cukrászda lépcsőjének zárószobraként készül az 1950-es évek második felében. - Részemre a megbízatás ekkor ritkaságnak számított, inkább mellőztek. A felkérés úgy szólt, hogy az akkor divatos állatfigurát, egy mackót kellett volna megmintáznom, de erre nem volt kedvem. Mikor a zsűrizésre került sor, az átvevők zavartan nézték a szobromat, s az elnök hivatkozott a megállapodásunkra. Erre azt feleltem, arra kaptam megbízást, hogy egy állatfigurát formáljak meg, a biblia szerint az asszonyi lény asszonyi állatnak neveztetik, ezért a megrendelést teljesítettem. „Leforrázva”, többet egy szót sem szólva vették át a szobrot - fejezte be a történetet mosolyogva a művész.

A kert közepén lévő, szintén új fehér márványszoborról, mely Máriát

ábrázolta a kisdéd Jézussal a következőket mondta B. M.: - Maradt még egy márványtömböm, miután el lettem tiltva a kőfaragástól, s amikor elmentem mellette, ez mindig a rokkantságomra emlékeztetett. Ezért betanítottam a ház mindenését Pétert a fafaragásra és főleg ami a legnehezebb a csiszolásra. Így azután „közösén” elkészült a tömbből az anya és a kisdéd.

Nemsokára visszatért leányom is; és az idő elteltén elbúcsúztunk a háziaktól. Mindketten élményekkel telítve hagytuk el B. M. tihanyi otthonát.

Rövid látogatás B. M.-nál 1984. december 5-én

Miklós nap előestéjén kerestem fel a művészt előzetes telefonmegbeszélés után. B. M.-nál egy fiatal művészettörténész L.Kovácsnay Viktória volt, aki megérkezés után rövid időre átment Buba asszonyhoz.

Ezalatt B. M. elmondta, hogy a Nemzeti Galéria megbízása révén egy széleskörű monográfia készül életművéről, amelynek összeállítása és a részletek rendszerbe szedésének gondja az ő vállait terheli. L.Kovácsnay Viktória egy év alkotószabadságot kapott az adatok gyűjtésére és feldolgozására.

Érdeklődve a művész egészsége felől B. M. elmondta, hogy késő ősszel Tihanyból visszatérve nyálkás hurutot kapott, mely sokáig kínozta, gyógyszereket hiába szedett, végül is kamillás gőzölések gyógyították meg. - A természetes gyógymód sokszor többet ér minden gyógyszernél - mondta B. M., s ebben mindketten egyetérttünk.

B. M. részemre eltett egy érmét, melyet az Operaház 100 éves jubileumára készített. - Sokan szerettek volna belőle kapni, többek

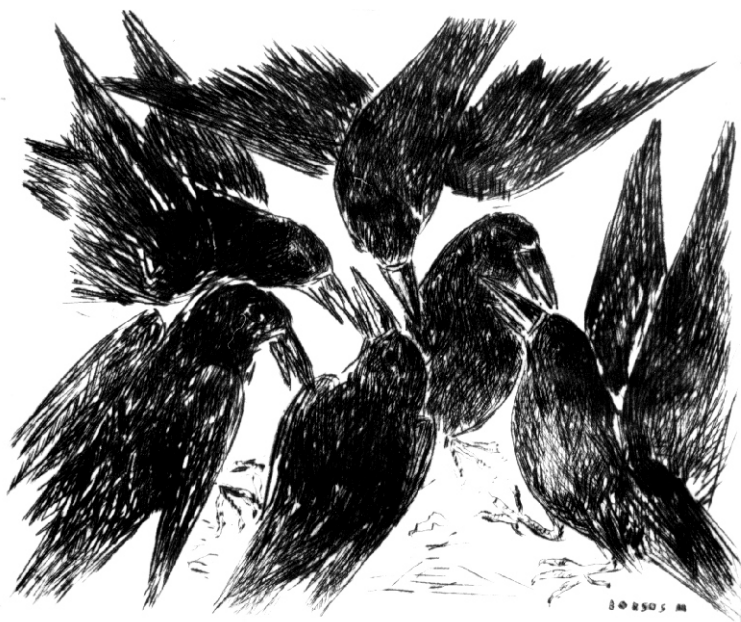
között neves külföldi művészek is, de elfogyott. Egyik legszebb érmém - mondta B. M. Valóban bravúros, hogy egy tenyérnyi területre B. M. bevészte az Operaház egész nézőterét, a páholyokat és a színpadot! Visszatért a művészettörténész, így búcsút vettem B. M.-tól azzal, hogy 1985. tavaszán ismét felkeresem.

B. M. műhelyében 1985. április 12-én

Egy pénteki, szép tavaszi napon mentem el a 79. életévében lévő művészhez, aki magas kora ellenére is frissnek tűnt, s változatlan szívéllyességgel fogadott. Leülvén a szokásos helyre B. M. elmondta, felesége Bükkfürdőre utazott néhány napra, így egyedül van. Az íróasztalon egy szép kötésű újonnan megjelent könyvet látta, fedéllapján B. M. által készített rajzzal, mely Arany Jánost ábrázolta, kezében citerával. B. M. örömmel újságolta, hogy a könyv - Arany János: Toldi szerelme - igen rövid idő alatt, kiváló minőségben jelent meg. Együtt nézegetve a rajzokat B. M. közölte, Toldit mindenütt szakállas fiatalemberként ábrázolta, mert abban az időben csak annak vágták le a szakállát, aki megnősült. - Márpedig Toldi nőtlen maradt! - jegyezte meg a művész.

A könyv a Szépirodalmi Kiadónál jelent meg, természetesen jó barátja, Illés Endre révén. Róla azt is megemlítette B. M., hogy már 84 éves és visszavonul a könyvkiadó éléről: „Eu mindenképp nagy veszteség lesz a magyar könyvkiadásnak, ugyanis Illés Endre rendelkezett olyan erényekkel, mely nélkülözhetetlen egy ilyen vállalat élén!” - De hattýúdálnak még kiadja grafikai albumomat, mely azért is egyedülálló lesz az ilyen művek között, mivel a grafikák teljes méretben jelennek meg” - mondta a művész.

Kérdeztem B. M.-t a tanítás felől is, s a művész közölte, kissé már elfáradt, s ha betölti 80. életévét, nyugdíjba kíván menni. Majd a nemrég, 77. életévében elhunyt nagy karmesterről, Ferencsik Jánosról beszélgettünk, kivel B. M. szintén jó barátságban volt. „Ferencsik pótolhatatlan úrt hagyott maga után. Nagyon szerette a zenekar is, mert közvetlensége, jó humora azonnal megfelelő kontaktust és légkört teremtett. Egyszer próba közben leszakadt az inggombja - mesélte tovább B. M. - és ezt Marosi Éva hárfaművésznek sikerült felvarrnia. Folytatódott a próba, majd amikor Maros Éva belépése következett Ferencsik úgy szólt a pulpitus mellől általános derűtségre - most a „varrónő” következik”.

Ezután szokás szerint a rajzmappát nézegettem, ahol feltűnt néhány, madarakat ábrázoló rézkarc. Érdeklődésemre B. M. elmondta,

hogy havas téli napokon az ablakból jól lehet figyelni főleg a varjak és feketerigók mozgását, tevékenységüket, „társalgásukat” és „veszekedésüket”. „Ezek a megfigyelések ihlették a rajzokat” jegyezte meg B. M., majd hozzátette, hogy a varjak sokkal okosabb madarak, mint általában a köztudatban szerepelnek.

A rajzok mellé még két érmét is választottam, egyik B. M. önportréja, a másik pedig a család barátját, a már említett Maros éva hárfaművészt ábrázolta. Szerettem volna Ferencsikről is érmét kapni, de B. M. nem talált a kollekcióban, viszont megígérte, hogy megnézi a Rózsa úti lakásban, s legközelebb majd megkapom, ha előkerül.

Azzal búcsúztam - sok élménnyel megrakodva - hogy valószínűleg télen ismét eljövök. „Olyan soká?” kérdezte B. M. „Látogasson meg Tihanyban is nyáron.” Nagyon jól esett B. M. ezen gesztusa, s a megilletődöttségtől alig tudtam válaszolni.

Látogatás B. M.-nál 1985. május 25-én

Nem kellett nyárig várnom, hogy újra B. M. vendégszeretetében részesüljek. Igaz ez ritka alkalmi eset volt, mivel ilyen tájon B. M. már Tihanyban szokott tartózkodni. A Képzőművészeti Főiskolán lévő vizsgák miatt maradt B. M. Budapesten, Buba asszony már május eleje óta a Balaton partján szorgoskodott.

Ragyogóan verőfényes napon érkeztem a rózsadombi ház kertjéhez, minden gyönyörű zöld volt már, de az is látszott, a kertet senki sem gondozza. Mikor megérkezésem után említettem e tényt a művésznak, azt válaszolta, hogy ilyen erdőszéli állapotban sokkal elfogadhatóbb a kert, mint amikor olyan gondnok volt, aki rossz neoncsövekkel tűzdelt ágyásokat csinált.

Beszélgetésünk során B. M. elmondta, hogy a „Szülőföldem” c. TV műsor keretében már régebben terveztek róla egy film elkészítését, de a forgatást csak ez évben kezdhették el, mivel a román hatóságok nemrég adtak engedélyt arra, hogy szülővárosába, Nagyszebenbe lemenjen.

A polcot nézve megláttam egy szívet ábrázoló bronzszobrot. B. M. érdeklődésemre elmesélte, a kisplasztika nagy formátumú eredetije az Országos Kardiológiai Intézet kertjében kerül felállításra, Dr. Árvay Attila professzor részére készítette. (A pacemaker beültetés és cserék ebben az intézetben történik.)

A szív ábrázolása nem anatómiai hűséggel történt, hanem Leonardo rajza ihlette a formát. A szobrászatról lévén szó B. M. még kifejtette, véleménye szerint kétféle szobrástípus létezik, az egyik a „népszerű”, akire mindenki odafigyel, aki mindenbe belefog, de sok művet nem fejez be, sokszor hangos, botrányokba keveredik, de ezzel is személye iránti figyelmet kelti fel. Az ilyen típust testesítette meg Michelangelo. Csodálni lehet őt, de tanulni a másik az ún. „arisztokratikus” típustól tud az erre elhivatott. Az ilyen szobrász csendes, visszahúzódozó, nehezebben megközelíthető, róla nem keringenek anekdoták. Ennek a típusnak a megtestesítője Donatello volt, - fejezte be érdekes eszmefuttatását B. M.

Az íróasztalon láttam a már előzőekben említett, Illés Endre által kiadásra készülő B. M. rajzalbum fedőlapját, melynek második oldalán ún. megrendelő lap is volt. „Ez a 18-19. századi szokásokat eleveníti fel, amikor a zeneszerzők előjegyeztették műveiket főúri mecénásaikkal. Ilyen a 20. században viszont még nem történt” - jegyezte meg a művész. A borító első lapján B. M. fiatalkori önarcképe volt látható, - ez volt első rézkarcaim egyike, amit Győrött készítettem - mondta B. M.

Örömmel töltött el, hogy ismét több mint két órát voltam B. M. társaságában, és ennyi élménnyel lettem gazdagabb. Ezt csak tetézte, hogy B. M. megtalálta a nemrég öntött, inkább még „rézszerű” Ferencsik érmét, s így a nagy magyar karmester portréját is elhozhattam.

Vendégségben B. M.-nál 1985. november 2-án

A jelzett napon (szombat) a 12. évéhez közeledő Lilla leánnyal utaztunk fel Budapestre. Előzőleg felhívtam B. M.-t telefonon, és megkérdeztem tőle, megörökítené-e leányomat. A művész azt felelte „örömmel”, s mi izgalommal készültünk a nem mindennapi eseményhez.

Mivel már délben felértünk, elmentünk az Állatkertbe. A hosszú nézelődéssel el is telt az idő és délután 4 órakor beállítottunk a Rómer Flóris utcai lakásba. B. M. és felesége nagy szeretettel fogadott minket, majd B. M. érdeklődött a jövetelünk előtti programról. Leányom néhány szóval elmesélte az Állatkerti kirándulást, amit a művész is igen hasznos időtöltésnek tartott, majd neki fogott a rajznak. Kb. 20-25 percig rajzolt, utána mindketten megnéztük a rajzot, Lilla két-három évvel idősebbnek tűnt, de karakteresnek látszott. B. M. azonban még elégedetlen volt, javíttatott, radírozott rajta, majd hirtelen eltépte, mondván - csak hibátlan alkotást szeret a kezéből kiadni. Ezután B. M. újra rajzolni kezdett, s rövid idő alatt kész volt az újabb portré. Ez már korban azonos volt, de kevésbé látszott karakteresnek. B. M. sem lehetett elégedett, mert megjegyezte, mostanában csak kialakult, érett arcokat rajzolt, s a serdülőkor közelében problémásabb az arc karakterének ábrázolása. „Majd legközelebb, ha meglátogatnak, újra

lerajzolom Lillát". Kissé már sötétedett, B. M. villanyt gyújtott, felesége pogácsát, süteményt és üdítőt hozott nekünk. Ezek fogyasztása alatt B. M. elmondta, november 4-én hétfőn lesz a TV-ben annak a rövid filmnek a bemutatója, melyet Czigány György készített a Szent István kápolnában lévő rézdomborításokról. (A teljes stáció) A film már két éve elkészült, de témája miatt eddig nem került előadásra, most a rendkívüli zenei adásnapon viszont sikerült műsorba tenni.

B. M. azt is elmesélte, hogy a filmnél a zenei aláfestés kiválasztása volt a legnehezebb, először Liszt zenéjével próbálkoztak, de ez teljesen „ütötte” a témát, végül Bach: Máté passiójának részleteit választották, melyek teljesen a művek helyéhez és szelleméhez ihlettek. (Erről meg is győződtem az adásnapon, mikor végignéztem a bensőséges alkotást.) Szívélyes búcsút vettünk a Boros házaspártól, Lilla leányom pedig elhozta a neki dedikált rajzot. A látogatás után néhány nappal nagy meglepetésemre levelet kaptam B. M.-től.

Kedves Doktor úr

Ma vasárnap délután megragadtam a Si's dillát, és
er most Karabács és Lilla is. (Tus rajz)
ugyánthoz járhatatlan vagyok. Émlézetből mintha
Karabácsra voltam volna rácsa, hobbai'm, mint
munka után.

Értem is szeretem ugyanígy kedvelt és szeretem is. Az el-
képzelt rajzot önmagamra vettem, hogy legyen valami az
előző munkáimhoz is.

Alkalmazom elvileg, és szeretem, hogy nem lehetem
első találkozásom és megragadni a lélekem.

Barát-üdvözléssel

Borosmi Klós

Bp. 1985 nov. 3.

Úgy gondolom, e sorok is bizonyítják B. M. emberi és művészi nagyságát. Lelkiismerete nem hagyta nyugodni, s az új alkotás valóban művészien tükrözi leányom legfontosabb karaktereit, szeme jellegzetességét, vékony, finom nyakívét, hosszú haját és korát.

Látogatóban B. M.-nál 1986. február 1-jén

1985. karácsony előtt a művész elfoglaltsága miatt már nem tudtunk találkozni, így az új évben, egy szombati napon mentem fel a rózsadombi toronyhoz. Magammal hoztam a már előzőekben említett, és karácsonyi könyvvásárra megjelent B. M. grafikai albumot, melyet a művész dedikált is részemre.

A magyar grafika helyzetéről beszélgettünk, így természetesen szóba került a magyar grafikai alkotások egyik gyöngyszeme Barcsay

Jenő: "A művészeti anatómia" atlasza. B. M. elmondta, hogy Barcsay a Rákosi rendszerben - mint sokan mások - felajánlásként készítette el az albumot, mégis a későbbi drapéria kötettel együtt a magyar grafika egyik legszebb alkotásává vált. Megkérdeztem a művészt, ilyen magas fokú klasszikus rajztudással miért váltott idős korára egészen más irányt Barcsay Jenő? (vonalak, pontok, mértani idomok festése).

B. M. válaszában kifejtette, valószínűleg a szentendrei telep művészi "felhígulása" és a rossz tanácsadók játszottak ebben szerepet.

Kérdésemre B. M. kifejtette a véleményét az ún. "grafikai útkeresésekről" is (különböző grafikai biennálék sajtóvisszhangja volt ez). A művész szerint csak az "keres", aki nem belső indítatásból rajzol. Picasso egyik mondását is idézte ennek megvilágosítására "Én nem keresek, találok!" A nagyspanyol művész arra célzott, hogy a vonal mindig az elképzelt formához tapad, és nem a vonallal kell keresni a formát.

Búcsúzáshoz készülődvén B. M. elment megkeresni Lilla leányomról készült rajzot, először nem találta, majd egy összehajtott kartonban végül meglelte. Elővette az eltépett, összeragasztott első képet is, s mindkettőt átadta Lilla leányom részére dedikálva. Megkérdeztem, nem rajzolná-e rézkarcba a legutoljára készített rajzot? B. M. gondolkodott egy keveset, s azt válaszolta, hagyjam itt, megpróbálja, s legközelebbi jövetelemnél esetleg már el is készülnek a nyomatok.

B. M.-nál 1986. február 14-én

Előző látogatásom óta csak 2 hét telt el; szép tiszta, nem túl hideg pénteki nap volt. A Margit híd budai oldalán szálltam le a

villamosról, s időm lévén gyalog vágtam neki a Rómer Flóris utcához vezető útnak. Meglepően hamar felértem, ugyanis a "gyalogút" levágja a buszkanyarokat. B. M. üdén, frissen, kedvesen fogadott, a 80. év nem látszott mozgásán.

Lilla leányomról készült rajzot végül is nem vitte rá rézlemezre. - Hagy maradjon így meg egyedi példánynak" - mondta a művész.

Beszélgetésünk során B. M. elmondta, egy kriminél is izgalmasabb könyvet olvasott; a műkincsek vándorlásáról. "Azt tartja a mondás" - idézte a művész, hogy a "franciák megfestik a képet, a németek írnak róla, az angolok pedig megvásárolják. Pl. Rembrandt rajzaihoz Viktória királynő Spanyolországban jutott hozzá, így kerültek azon Windsorba. A sok pénzzel rendelkező angol múzeumok az egyiptomi ásatások során egyedülálló gyűjteményre tettek szert."

Egy érdekes "vándorlást" saját alkotásáról is elmesélt B. M. A II. világháború végén Győrött vásárolt egy ébenfa esernyő nyelet, melyből két női alakot faragott. A nappali polcán álltak a szobrok, s nem vette észre, hogy az egyik eltűnt. Nemrég a család jó barátja Maros Éva egy bizományi áruházban meglátott egy kis faszobrot, melyet 1.800 forintért árultak, mivel egy kis repedés volt rajta. Maros Éva rájött, ez B. M. munkája (az áruház nyilván nem, mert akkor nem ennyi lett volna az ára) meg is vásárolta, majd megmutatta a művésznek. B. M. rögtön felismerte az eltűnt szobrot, de meghagyta Maros Éva tulajdonában, mert így mégis csak a "családban" maradt a megkerült tárgy.

Távozásom előtt B. M. még közölte, 1986. szeptemberében az Országos Széchenyi Könyvtár kiállítást szervez könyvillusztrációiból a 80. születésnap alkalmából. "Szerencsére egy ládában volt minden így nem kellett sokat keresgélni" - mondta a művész. Azzal váltunk el, hogy márciusban újra eljövök.

Vendégségben B. M.-nál 1986. március 26-án

Egy szerdai, már szép tavaszi napon látott újra vendégül B. M. Éppen Schubert muzsikát hallgatott a rádióban, mikor Buba asszony beengedett.

B. M. beszélgetésünk elején közölte, hogy ha minden sikerül, akkor valószínűleg ősszel a várnegyedbe költöznek. Engem meglepett a hír, már úgy megszoktam a Rómert Flóris utcai lakást, s tudván mivel jár egy költözés, megkérdeztem a művész megéri-e itt hagyni a régit és egy újat berendezni? B. M. elmondta, jelenlegi lakásuk a háború alattibombázások miatt a légnyomás ingadozásoknál sok hajszálrepedést szenvedett, az utóbbi időben egyre gyakoribbá váltak az esőzések utáni vízbeszivárgások, beázások, plafontöredékek lehullása, mindezek már a nyugodt alvást is zavarták; s ezeket a sérüléseket nem is lehet teljesen rendbehozni. A Fővárosi Tanács most megszavazott részükre egy háromszobás villalakást, amelynek alagsorában vagy egy tágas, igazi műteremnek való helység. "A tanács nem titkolt célja, mivel örököseink nincsenek, hogy halálom után egy kis múzeumot hozzon létre, s nyilván ez is szerepet játszott a döntésben" - mondta B. M. Megjegyeztem, ez remélhetőleg még igen távoli eshetőség, mire a művész azt válaszolta, Michelangelo 90 évesen a halálról kesergett, panaszolván az alkotásokra "elfecsérelt" időt, melyet lelki üdvösségének javára fordíthatott volna! "Sok minden nem jött volna létre, ha ez valóban így történik" jegyezte meg a művész.

Végül B. M. megemlítette, 80. születésnapja alkalmából Ajka város egy igen jól sikerült kiállítást rendezett grafikai alkotásaiból, a zalaegerszegi nyomda pedig rég nem látott nagyszerű katalógust készített. Ebből - B. M. baráti dedikációjával - én is kaptam egy példányt.

Látogatóban B. M.-nál 1986. december 3-án

Szeptember végén sikerült feljutnom a Várban lévő Széchenyi Könyvtárba és végignéztem a művész által említett könyvillusztrációk kiállítását. Itt sok "régi ismerőssel" találkoztam, de olyan kiadványok is voltak, melyeket még a könyvesboltokban sem láttam. (Igaz, ezek ált. 1960-as évek kiadásai.) A kiállítás katalógusával baktattam fel a szép, csendes, késő őszi napon B. M.-hoz. Kint már szürkült, bent a szobában félhomály volt. "Ezt az időpontot szeretem, ez a semmittevés időszaka, ilyenkor lehet legjobban pihenni" jegyezte meg a művész. Egy német nyelvű művészettörténeti könyvet lapozgatott, melyet egy kint élő orvosnő küldött részére.

"Az egész életem benne van, mivel mindezeket én is átéltem. Az 1910-es évek végén az összes művészeti irányzat már készen állt, ami ezután jött, az az előzőknek halványabb változata, vagy visszatérés a régi formákhoz gyengébb kivitelben" mondta B. M.

Megkérdeztem a várbeli lakás kilátásait, a művész azt válaszolta, a körülmények alakulása és a felmerült bonyodalmak miatt valószínűleg nem lesz belőle semmi.

A firenzei ládán új kettős gipszfigurát láttam, érdeklődésemre a művész elmondta, a pécsi díszkút számára készítette, a női alakok a "Danaidákat" ábrázolják, az álló alak a vizet viszi, az ülő alak pedig azt mondja "mikor lesz ennek vége?" jegyezte meg mosolyogva B. M. A rézkarcok között találtam egy hasonló szellemű alkotást, melynek az elnevezése "Vízholdók". E bájos leányalakokat ábrázoló rajzot el is hoztam.

B. M. hál' Istennek egészségileg jól vészelte át a 80. születésnappal járó tortúrákat, ünnepléseket (nyáron állami kitüntetésben is részesült). Az egész magyar sajtó egyértelmű lelkesedéssel méltatta életpályáját, művészetét. Számomra is mindig öröm, hogy otthona meghittsége, személyes emberi közvetlensége révén ennyi élményben lehetett részem. Búcsúzás előtt dedikálta részemre a könyvillusztrációk katalógusát. Azzal váltunk el, hogy jövő évben ismét találkozunk.

Vendégségben B. M.-nál 1987. március 26-án

Szép, napsütéses tavaszi napon (csütörtök) látogattam meg ismét a 81. évében lévő művészt. Csengetésemre Buba asszony nyitott ajtót, a dolgozószobából hegedű hangja hallatszott; B. M. éppen egy

Bach szólószonátát próbált. Belépven a művész abbahagyta a játékot, majd megmutatta a már egyszer említett Bécsben vásárolt kottát, mely utolsó példány volt egy fakszimile kiadásból. "A hangjegyeket gyönyörű írással rajzolta a zeneszerző, a mű szerkezete világos, minden ütem jelölve, a violinkulcs minden sorban pontosan a helyén van. Az egész olyan, mint egy állandóan hömpölygő folyó. S hogy kinek írta Bach abban az időben? Biztosan a jövőnek, hiszen még ma sem tudják végigjátszani egy szólószonáta anyagát, csak egyes kiragadott tételeket" - mondta B. M.

A beszélgetés során érdeklődtem a művész munkássága felől B. M. közölte, Ferencsik János síremlékén dolgozik; a nagy karmestert Apollóként fogja ábrázolni. "Eredetileg 220 cm magas szobrot akartam állítani, de a temetői rendtartás csak 200 cm-t engedélyez, ezért most átdolgozván az eredeti tervet, az új szobor magassága 180 cm lesz".

"Sokszor nem hagy a szobor aludni, éjjel is felébredek és eszembe jut olyan dolog, hogy mit és hol kellene rajta módosítani" - mondta B. M.

A régi firenzei ládán egy új bronzszobrot láttam (anya gyermekével). "Nemrég került elő a gipszmintája" mondta a művész, majd kedvesen elmagyarázta, látszik az alkotáson, hogy kőszobrász mintázta, ugyanis sehol nincs rajta rés, nyílás, olyan mintha egy tömbből volna kifaragva.

A beszélgetés után - szokás szerint - a rajzmappában lapoztam. Az új alkotások mellett találtam egy szép leányaktot 1976-ból, s egy olyan rézkarcot is, mely B. M. firenzei lakószobáját ábrázolta. Sőt találtam egy kisméretű lavírozott tus festményt (Tihanyi kert esőben), aminek azért örültem különösen, mert egyedi rajzalkotást csak az 1970-es évek elején tudtam elvinni B. M.-től, azóta nem láttam a rajzmappában.

B. M. mozgásán most talán látszott a 81. esztendő, arca is

Így - előzetes értesítés után - most már nem a Rómer Flóris utcába mentem, hanem 17 év után B. M.-ék új otthonába. Csendes őszi, pénteki nap volt, a Moszkva térről autóbusszal utaztam fel a várnegyedbe, s a Dísz tértől néhány perc múlva az Uri utca 6. szám alatt voltam. A bolthajtásos kapun bementem, s az udvar hátsó részén lévő bejárat mellett megtaláltam B. M. postaládását. Felmenvén egy kanyargós falépcsőn az első emeletre jutottam, ahol ki volt írva az ajtón B. M. neve. Délután fél négy körül érkeztem, a művész még aludt, így feleségével, Buba asszonnyal beszélgettem az új lakásról és a cseretörténetéről. Elmondta, hogy a Tanács által ajánlott és kiszemelt lakásban sok volt a holtter felesleges folyosók formájában, és hármas csere lett volna szükség ahhoz, hogy kiürüljön. Ez a lakáscsere váratlanul, a barátok segítségével és közvetítésével jött létre, a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy előbb mindkét lakást rendbe kellett hozni, s addig ő is barátnőjénél lakott.

Az új lakás fogadó és dolgozószobája hasonló beosztású, mint a Rómer Flóris utcai, de lényegesen tágabb minden helyisége, falai vastagabbak, nagy ablakai a vár sétányára nyílnak, tehát gépjárműforgalmat innen nem látni, csak fákat és a rajta lévő madarakat. "Nyugalom és csend van a környéken, legfeljebb a madárcsicsergés hallatszik, de ez kellemes a fülnek" - mondta Buba asszony.

Négy óra után pár perccel B. M. is bejött, szívélyesen, kedvesen üdvözölt új otthonában, s az átélt események ellenére most pihentebbnek tűnt az arca is, mint előző látogatásom alkalmával. Elmondta, az eltelt időben is sokat rajzolt Tihanyban, de a mappák nagy részét még el sem hozták, ami pedig itt van, az nem lett kipakolva. "Az új lakásban már nincs külön műterem, de én itt Budapesten már csak rajzolok, az egyéb munkák - mint rézdomborítás, gipszformálás - számára ott van Tihany" jegyezte meg B. M.

Azzal váltunk el, hogy 1988. tavaszán ismét felkeresem a művészt.

Vendégségben B. M.-nál 1988. március 10-én

Igen hűvös, csütörtöki napon érkeztem délután négy órakor az Uri utcai lakáshoz. Csengetésemre B. M. nyitott ajtót, aki a szokásos szívélyességgel fogadott. Kérdésemre elmondta, egészségileg jól van, szíve rendesen működik, vérnyomása is normális. Megemlítettem B. M.-nak, hogy a Nyíregyházi Megyei Könyvtárban átnéztem 1961-től 1971-ig bezárólag az akkor megjelent napilapok augusztusi számait, de sehol nem találtam utalást B. M. kerek születési jubileumáról (pl. 60. vagy 65. születésnapról, 1976-ban a 70-ről már országszerte megemlékeztek a lapok). B. M. elmosolyodott és elmondta, miután kitették a főiskoláról (1961) írni nem lehetett róla, és a kitüntetések is szinte titokban adták át részére. Az egésznek az volt az előzménye, hogy annak idején a "Művészet" folyóiratban megjelent egy cikk (A. N.), mely nacionalizmussal és idealizmussal vádolta őt és Barcsay Jenőt.

"Azóta természetesen már más szelek fújnak. Bevált Kodály Zoltánnak azon bölcs mondása, melyet egy művészeti tanácsülésen jelentett ki - aki hosszú életet megél, az megéri mindennek az ellenkezőjét is - s ez reám is vonatkozik" mondta B. M.

B. M. azt is megemlítette, valószínűleg rövidesen megjelenik 3. kiadásban önéletrajzi könyve ("Visszanéztem félutamból"), mivel még mindig sokan keresik, de sehol nem kaphatók.

"Mivel sem elő-, sem utószót nem szeretek írni, utóhangként számolok el a kiadástól eltelt több mint másfél évtizeddel" jegyezte meg a művész. Ezzel szemben a Nemzeti Galéria gondozásában megjelenő monográfia, ami már tíz éve készül, még mindig nincs nyomdakész

állapotban", mondta B. M. Grafikákat most sem tudtam még hozni a művéstől, de B. M. reményét fejezte ki, hogy ősszel már minden a régi kerékvágásba kerül.

Látogatás B. M.-nál 1988. november 11-én

Egy pénteki tiszta, de igen hűvös napon mentem fel a várnegyedi Uri utcába. B. M. a szokott szívélyességgel fogadott, bár járása kissé nehezkesebbnek tűnt. Kérdéseimre azt felelte, közérzetileg jól van,, csak a térde szokott fájni. "Kézvezetésem - ami rézkarcoknál igen fontos - még mindig biztos. Igaz már hamarabb fáradok mint régebben, de hát a 83. életévemben vagyok" - mondta a művész.

Beszélgetésünk során B. M. elmesélte, hogy hosszú idő után újra jártak Győrött a Városi Tanács vendégeként, ahol először autós városnézés szerepelt a programban, majd egy csomó dedikálni való a Városházán, de végül is eljutottak a B. M. múzeumba is, ahol megelégedéssel nyugtázta a művész, hogy milyen szeretettel gondozzák a rájuk bízott értékeket az ott dolgozók. Meglepetésként érte B. M.-t a bejegyző látogatók között Francz Vraniczky osztrák kancellár neve, aki nemrég hivatalos tárgyalások után (határmenti, egy napos) éjfélkor! Szakított arra időt, hogy megnézzze a B. M. gyűjteményt.

Ezután megkérdeztem a művészt, megvalósul-e Ferencsik János síremléke, mivel tudomásom szerint más szobrászművész is tervezett hasonlót a karmester emlékére. B. M. elmondta, Ferencsik János végrendeletében meghagyta, ha síremlék készülne, azt csak B. M. formázhatja meg, így azután az ő szobrát állították fel Ferencsik sírján.

A napilapok tudósításai alapján mindenki tudomást szerezhetett

arról, hogy a nagy magyar zeneszerző Bartók Béla Amerikában nyugvó hamvait két fia kezdeményezésére (a fiatalabbik Amerikában él) hazahozzák és a Farkasréti temetőben helyezik örök nyugalomra. Azt is közölte a sajtó, hogy az itthon élő ifjabb Bartók Béla B. N.-t kérte fel a síremlék elkészítésére. Ezzel kapcsolatban B. M. elmesélte, már többször ült együtt különböző fórumokon ifj. Bartók Bélával, aki éppen olyan hallgató és szűkszavú mint édesapja volt. Egészen váratlanul, mint magánember kereste fel B. M.-t édesapja hamvainak hazahozatala előtt, s megkérte a művészt, hogy tervezze meg a síremléket. Egy kikötése volt, ne édesapját ábrázolja a síremlék, mert elege van a különböző pózokban öntött Bartók szobrokból. Így lett a síremlék szimbolikus alkotás, melyet lehet lyra-nak vagy madárnak is értelmezni, de mindenki számára érzéseket keltő, világos mű született.

B. M. kijelentette, úgy érzi, ezzel az alkotással sikerült megkoronázni szobrászati tevékenységét, s a síremlék mindenkinek maradéktalanul tetszett. A művész azt is elmondta, egyszerűen és gyorsan ment minden a síremlék anyagának beszerzésénél is. Egy hét alatt megjött Svédországból a csillogó, fekete gránittömb. ("Évtizedek óta én sem láttam ilyen szép követ" - mondta B. M.), s a legjobb kőfaragók voltak ráállítva, így minden időre elkészült. Minden költséget a Bartók fivérek fedeztek.

Azzal búcsúztam B. M.-től, hogy 1989. tavaszán ismét eljövök hozzá.

Vendégségben B. M.-nál 1989. április 13-án

Továbbképzésen voltam a Fővárosi László Kórházban, s előzetes telefonmegbeszélés alapján délután fél ötre jeleztem érkezésem. Az

Engels téri buszmegállóból indultam - úgy gondolván időben -, de a csúcsforgalom miatt igen lassan haladó autóbusz csak 5 óra után ért fel a Dísz-térre. B. M. úgy reagált a késésre, hogy elmondta, itt a várnegyedben azt is tudni kell, mikor lehet taxit kapni, mikor lehet elindulni orvoshoz, öntőhöz, stb. Ha valaki nem jó időpontot választ és bekerül a csúcsforgalmi dugóba; órákat veszthet, sokszor a mentő is alig tud átvergődni ilyen helyzetben.

B. M. azt is megemlítette, hogy ilyen helyzetek elkerüléséért pl. Olaszországban a műemlék jellegű városokból a forgalom nagy részét elterelték, s az összes áruszállítást is csak éjjel bonyolítják le.

A zenére terelődött a szó. B. M. kedvencei a nagy barokk szerzők (Bach, Vivaldi, Händel), sokat olvas róluk; a gazdag hegedűirodalomból gyakran játsza műveiket, mindig tud érdekes dolgokat mondani életükről. Most azt mesélte, milyen sokat kellett dolgoznia egy olyan termékeny komponistának, mint J. S. Bach. Kottái mégis gyönyörűen és olvashatóan vannak írva, nincs benne javítgatás, áthúzás! Ilyen csoda nincs is a zeneirodalomban! Pedig sokszor - a mai szemmel nézve - méltatlan körülmények között adták elő műveit. Például a Máté passiót 13 zenésszel egy kávéházban! Igaz, akkor mások voltak a körülmények és az elvárások. Csak kortárs zenét kívánt mindenki hallgatni. A klasszikus korszak zenészei is nagyra becsülték elődeiket (Mozart, Haydn, Beethoven), de a romantika a maga érzelmességével és sokszor giccsbe hajló zenéjével jó ideig elfeledtette a barokk kort. Vivaldit is csak a század elején fedezték fel újra - mondta eszmefuttatása végén B. M.

Egészségi állapota felől érdeklődve elmondta a művész, hogy néhány nap múlva kerül sor a pacemaker cserére, egyébként közérzete jó, néha szeme könnyezik, vagy fáj a térd. Azzal búcsúztam B. M.-tól, ha tudok nyáron lemegyek Tihanyba, ha nem sikerül, akkor ősszel ismét

felkeresem.

Mivel még a látogatás utáni héten is Budapesten tartózkodtam, telefonon érdeklődtem Buba asszonyt a pacemaker cseréről, aki elmondta, minden komplikáció nélkül zajlott le, B. M. jól van.

Látogatás B. M.-nál 1989. november 25-én

Szombati szép tiszta, de kissé hűvös napon mentem fel ismét a várnegyedbe (sajnos nyáron nem jutottam el Tihanyba). Csengetésemre Buba asszony nyitott ajtót, az előszobai szekrénybe éppen ruhákat pakolt. Elmondta, hogy tegnap érkeztek vissza egy három napos győri útról, amit a Városi Tanács szervezett részükre a B. M. múzeum 10 éves jubileuma alkalmából. Emellett rendeztek a győriek egy olyan kiállítást is, amelyen B. M. magántulajdonban lévő művei szerepeltek.

Bejött B. M., akin most meglátszott az út fáradalma, mozgása is nehezebbnek tűnt. "Kissé kimerített az utazás és az ottani zsúfolt program" - panaszolta a művész - "de ezen kívül itthon is volt okom elfáradni, mivel két hete csak aláírást foganatosítok 2000 példányszámú rézkarcon. Még büntetésnek is sok ennyiszer leírni valakinek a nevét, ezért másra nem is jutott időm" - mondta B. M. Távolabbi elbeszélésből kiderül, mindezekre azért volt szükség, mert a B. M. életművét bemutató album (L. Kovásznay Viktória szerkesztésében) kiadása pénz hiányában elakadt, Koller György, a Rézkarcoló Galéria vezetője felajánlotta pénzbeli támogatását, s ennek megvalósításához kétezer számozott példányú album készült, mindegyik egy kisméretű eredeti B. M. rézkarccal. Hiába lélekölő, mechanikus munka ennyi grafika aláírása, de a művész névjegye nélkül a sokszorosított rézkarc viszont nem érték.

A közelgő névnap (december 6.) alkalmából hoztam B. M.-nak egy olyan képzőművészeti albumot, melyben több mint 70 színes reprodukció volt látható erdélyi fatemplomokról. (Román festőművész az 1980-as évek közepén akvarellként örökítette meg a számos, lebontásra ítélt létesítményt. (A művész láthatóan meglepődött, s érdeklődéssel nézte a kiadványt. Reználtan jegyezte meg, majd minden templomot személyesen ismer, de hát kérdés, mennyi marad meg belőlük, s azt láthatja e valaha hazánkfia.

Bár grafikai alkotást most sem tudtam elhozni, üres kézzel még sem jöttem el. Kaptam B. M.-tól a Győri Múzeum tízéves jubileumára készült katalógust, s megkértem B. M.-t, hogy dedikálja a magammal hozott Illés Endre-Vas István Trisztán c. vereses drámáját is, amelyet annak idején elfelejtettem elhozni. Az feltűnt számomra, hogy mindkét aláírás kissé reszketeg, de én ezt a sok rézkarc aláírás okozta fáradtságnak véltem. Azzal búcsúztam a művésztől, hogy szokás szerint tavasszal újra eljövök.

Epilógus

Bizony nem gondoltam a november végi látogatáskor, hogy ez lesz az utolsó találkozásom az élő művésszel! Volt ugyan aggodalom bennem, látva B. M. fáradtságát, de reméltem, hogy mint előzőkben is, B. M. kiheveri a megpróbáltatásokat. December 7-én és 8-án ismét Budapesten voltam, gondoltam arra, hogy felhívom a művészt, és esetleg elmenvén hozzádedikáltatom az önéletrajzi könyv harmadik kiadását. De a gondolatot nem követte elhatározás, Miklós nap után, karácsony előtt már nem akartam alkalmatlankodni.

Mindenki számára emlékezetes az 1989. karácsonya előtt kitört román forradalom, amely véráldozatokkal terhesen söpörte el a sötét diktatúrát. Minden magyar "végig szurkolta" a TV által is közvetített eseményeket, de én tudtam, B. M. számára még többet jelent az a lehetőség, hogy szülőföldjén, Erdélyben megszűnhet a szellemi sötétség. Váratlan örömként ért, hogy ilyen körülmények között is készített karácsonyi rézkarcot, ami az ünnepek után meg is érkezett. B. M. a "szörnyűséges erdélyi történetek ellenére" békés karácsonyt kívánt. A kis rézkarc is az események jegyében született, már nem a meghitt, békés ünnepet sugallja, úgy tűnik az angyal is szélviharban érkezik.

Levélben köszöntem meg B. M. figyelmességét, s kifejeztem azt a reményt, hogy a helyzet normalizálódása után talán már eljuthatunk az albumban látható fatemplomokhoz is.

1990. január 27-én szombaton este a TV híradóját néztem. Mikor a bemondó közölte a szomorú hírt B. M. váratlan elhunytáról,

olyan érzés fogott el, amit édesapám halálakor éltem át. 1971-ben, amikor B. M.-al megismerkedtem édesapám már két éve halott volt. Így most B. M. eltávozásával egy atyai barátot vesztettem el.

1990. január 28-án a "Vasárnapi Hírek" már megemlékezett a művésről, a január 29. hétfői összes napilapok méltatták B. M. jelentőségét, életútját. Ezen napon sikerült telefonon beszélnem Buba asszonnyal. Így megtudtam, B. M. kórházban volt már egy hete, mivel előtte való időkben előfordult, hogy a lépcsőn alig tudott feljönni. Orvosbarátai ajánlottak egy alapos kivizsgálást. Különösebb eltérést nem is találtak, s B. M. is fent járkált mindennap, hangulata is jó volt. Január 27-én, szombatra virradó reggel B. M. már nem ébredt fel többé, csendesesen elaludt örökre. A temetés időpontjáról még nem tudott információt adni Buba asszony, kérte hívjam fel a következő héten. Ez megtörténvén, értesültem az 1990. február 15-i dátumról, s nem sokkal ezután megkaptam a gyászjelentést is.

A temetés csütörtöki napra esett. Előtte is viszonylag szép idő volt és utána is, de pont ezen a napon hűvös, esős, szeles volt az időjárás. Valószínűleg ez volt az egyik oka, hogy kevesebben voltak a vártnál a temetésen, de a másik okról a természet nem tehetett, ugyanis sem a sajtóban, sem a rádióban nem közölték aznap a temetés tényét. Persze ezek világi dolgok, aki szerette és tisztelte B. M.-t az ott volt. Én már délben felértem Budapestre, s a szertartás megkezdése előtt egy órával már kint voltam a Farkasréti temetőben. A ravatal körül már ott volt Buba asszony és a közvetlen családtagok virágkoszorúi, de sokáig egyedül voltam B. M.-al. A koporsó fedele még nem volt feltéve, így a szemfedő alatt még látható volt a fej és a réz kontúrja. Háromnegyed háromkor megérkezett B. M. felesége talpig gyászban, fekete fátyollal, s három előtt néhány perccel kivitték a koporsót a szabadtéren felállított égő kandelláberek közé. Bach, majd Vivaldi zenéje szólt és

megkezdődött a római katolikus egyházi gyászszertartás.

Győr és Ajka város képviselői mondtak búcsúztatót, majd Melocco Miklós szobrászművész méltatta B. M. életútját.

A gyászszertartást cerebráló püspök beszéde után fél ötkor indult végső nyugalóhelyére B. M. koporsója.

Zárszó

Még B. M. életében, 1989. őszén a Kazincbarcikán élő Mezey István grafikusművész barátommal együtt terveztük, hogy 1991-ben egy kiállítás nyílna a tulajdonomban lévő grafikákból B. M. 85. születésnapja tiszteletére. Sajnos B. M. 1990. Elején bekövetkezett halála miatt a terv már csak emlékkiállításaként valósulhatott meg. Sikerült megnyernem Czigány Györgyöt - aki jó barátja és tisztelője volt B. M.-nak - a katalógus előszavának megírására, és a kiállítás megnyitására. Mivel a megnyitó napja péntekre esett, ebből jött az ötlet a "ki nyer ma" megvalósítására, s Czigány György a két esemény összekapcsolását is vállalta.

1991. április 26. Jelentős nappá vált Kazincbarcika kulturális életében. Ugyanis Czigány Györggyel együtt érkezett Borsos Miklósné, Buba asszony, aki magas kora ellenére örömmel vállalta az utazás terheit, jelenléte viszont nagyban növelte a kiállítás fényét.

A két illusztris vendég háromnegyed tizenkettőkor érkezett enyhén szemerkélő esőben a Kazincbarcikai Művelődési Központ elé, s a földszinten lévő klubhelyiségben fél egykor került sor a rádió állandó hétköznapi műsorszámára, a "Ki nyer ma?" adásra. Ezen eseményen a Városi Televízió stábja is jelen volt. Czigány György B. M. szellemében állította össze kérdéseit, melyek összefüggésben voltak a kiállított

grafikák címeivel is (Hódolat Vivaldi előtt, Liszt Ferenc portré, Trisztán sorozat). Egy fiatal könyvtárosnő sikeresen megfelelt minden kérdésre.

A rádióműsor után közös ebéd következett, majd négyesben elmentünk a kiállítóterembe. Buba asszony nagyon elégedett volt a látottakkal, s elismerését fejezte ki Mezey István rendezői munkájáért, a plakát és katalógus tervezésért. Hangsúlyozta, meglátszik, hogy képzőművész rendezte az anyagot, aminek előnye, hogy azonosulni tud a művek szellemével, s ezt meglátszik a képek csoportosításánál, elhelyezésénél. A tárlat megtekintése után felmentünk Mezey István műtermébe, ahol Czigány György pihent egy keveset és felkészült a délutáni megnyitóra, Buba asszony pedig meglepődve látta, hogy Mezey István a Borsos grafikák ihletésére egy nagyszerű Boros Miklós portrét rajzolt krétával.

Délután négy órakor volt a kiállítás megnyitója, erről videofelvétel készült. Sokan voltak, s az idő is szép, naposra fordult. A helyi zeneiskola tanáraiból alakult trió Haydn muzsikát játszott, majd ezt követte Czigány György rövid, de mindenki számára élményt nyújtó beszéde. A megnyitó után többen kérték Buba asszonyt katalógus dedikálására, aki még távozás előtt a következőket írta a vendégkönyvbe: "Kellemes, szép, elegáns, mértéktartó kiállítás. Öröm volt itt lenni, Borsos Miklósné."

Úgy gondolom, ez méltó elismerése annak a nagy munkának, melyet Mezey István végzett a kiállítás sikere érdekében.

B. M. sírkőavatása

Buba asszony már Kazincbarcikán, Mezey István műtermében beszélt B. M. sírkőavatásának előkészületeiről. Elmondta, hogy egy régi barát

Kampfl József szobrászművész segítségével sikerült megvalósítani tervét, a síremlékhez Svédországból érkezett a vörösmárvány alapanyag. Személyesen kaptam meghívást Buba asszonytól a májusi avatásra.

1991. május 8-án, szerdai napon du. három órakor volt B. M. sírkőavatása. Szépszámú barát és tisztelő gyűlt össze, többek között ott volt Czigány György és Maros Éva hárfaművész a család régi barátja. Szerencsére az időjárás is kegyes volt e napon; bár kissé hűvös volt, de nem esett. A síremlék kivitele mindenkit elismerésre készítetett. Kiemelkedően szép, harmónikus alkotás, Buba asszony úgy vélekedett - ez a második életműve. (Az első a Tihanyi kert - nyilvánvalóan.) A függőleges márványlapban B. M. rézdomborítása van beépítve (négy lovat megfékező ifjú, háttérben a nap képe), a vízszintes lap elején pedig egy körtealakú üveg kandaláber volt látható, melyben vastag gyertya lobogott.

Először a Római Katolikus Egyház magasrangú képviselője Dr. Várszegi Asztrik mondott beszédet, s ima után felszentelte a sírt, majd Rapcsányi László szép szavakkal méltatta B. M. útját, hivatkozván a bibliára, Isten küldöttének nevezte a művészt, s védangyalának Buba asszonyt, aki megteremtette azokat a körülményeket, melyben férje dolgozhatott. Végül kijelentett, Buba asszony sohasem lesz árva, mert amíg él, mindig mellette lesznek azok, akik eljöttek a sírkőavatásra. Ezen eseményen a Magyar televízió is jelen volt.

Zárszó

B. M. sírkőavatása után Buba asszonyra nagy feladat várt, a hatalmas grafikai hagyaték rendezése, katalogizálása, mappákba való

elhelyezése. Szerencsére ehhez segítséget kapott, de így is egy bő év telt el, mire minden a helyére került. Utána viszont Buba asszony több kiállítást szervezett a grafikai alkotásokból, melyeknek nagy részét meg is lehetett vásárolni. Ilyen lehetőségek B. M. életében történő kései kiállításokon nem voltak, kereskedelmileg a Koller-galéria volt megbízva grafikai munkák és kisplasztikák árusításával, a művész halála után - Buba asszony megbízásából - a Kortárs-galéria is árusított hasonló anyagot.

1991. kora nyarán különös álmom volt. Ismét "vendégségben" voltam B. M. régebbi, Rómer Flóris utcai lakásában, de a fogadószoza falán sohasem látott grafikák voltak felaggatva. Még arra is emlékeztem, hogy hosszan beszélgettem a művésszel. Mindezeket levélben közöltem annak idején Buba asszonnyal. Néhány hónap múlva, Máger Ágnes festőművész miskolci kiállításán találkoztam Czigány Györggyel, aki a megnyitó beszédet tartotta. Utána említette, hogy Buba asszony a rendrakás közben, egy már nem használt ágy sodronyában számos, általa sem ismert grafikát talált! Ezen alkotásokból később gyönyörű album készült - "Borsos Miklós üzenete 77 képben" - címmel, melyet megszerezve találkoztam az Uri utcai lakásban Buba asszonnyal, aki dedikálta számomra az albumot. Másrészt is emlékezetes marad számomra e találkozás, mert kaptam Buba asszonytól egy fiatalkori B. M. rézkarcot, mely egy bikát ábrázol, valamint egy barna páccal és tussal készült egyedi alkotást, mely a művészt ábrázolja Rembrandttal, aki jellegzetes nagy kalapjával a kép előterében, míg B. M. a háttérben látható.

E látogatáson kívül az eltelt években még kétszer találkoztam Buba asszonnyal személyesen, mindig örült látogatásomnak s érdekes dolgokat mesélt. Tervezve volt több találkozás is, de kisebb betegségek

és egyéb okok miatt ezek elmaradtak. 2001. augusztusában B. M. születésének 95. évfordulója alkalmából írtam egy levelet Buba asszonynak, melyre kedvesen válaszolt, s személyes találkozóra invitált szeptemberben. Sajnos munkahelyi elfoglaltságom miatt elmenni nem tudtam, s mikor októberben már lett volna alkalmam Budapestre menni, szép idő lévén Buba asszony leutazott Tihanyba. Ezért telefonon úgy egyeztünk meg, hogy november végén mindenképpen elmegyek hozzá. A kitűzött dátum előtt egy levelet kaptam - Buba asszony nővérének leányától - Langer Gyulánétól, aki értesített, hogy nagynénje hirtelen rosszul lett, és nagyfokú gyengeség és gyors fogyás miatt kórházba kellett szállítani. Tőle és a kórházi információkból értesültem a beteg állapotáról, a kezdeti hírek még biztatóak voltak, de azután már csak rosszak jöttek és 2001. december 22-én Buba asszony elhunyt. Az általa - B. M.-nak tervezett - megrendítően szép síremlék lett az ő végső nyughelye is. Temetése 2002. január 16-án volt a Farkasréti temetőben. 91. évet élt.